

EKONOMSKI RAZVOJ KOTARA SISAK 1960. – 1970. I „BANIJSKA KONCEPCIJA“

Izvorni znanstveni rad

Rad se oslanja na primarne izvore arhivske građe pohranjene u Državnom arhivu u Sisku (Fond HR DASK 294, Skupština Kotara Sisak) te različite sekundarne izvore, publikacije i periodiku. U radu se analizira i prikazuje gospodarski razvoj Kotara Sisak u razdoblju 1960. – 1970. Radi se o temi koja dosad nije znanstveno obrađivana u hrvatskoj historiografiji pa rad donosi nove i originalne spoznaje utemeljene na izvornom arhivskom gradivu. U radu se posebno detaljno obrađuju originalna rješenja koncepcije sedmogodišnjeg razvoja Kotara Sisak koje su nakon uspješnog ostvarenja u Sisku i banijskoj regiji bile uzor za izradu sličnih strategija i koncepcija u drugim krajevima Hrvatske.

Ključne riječi: Sisak, Banija, regionalni razvoj, razvoj nerazvijenih, Banijska koncepcija

Uvod

Vrijeme neposredno iza Drugoga svjetskog rata suočilo je stanovnike na prostoru Siska i Banije s posljedicama velike materijalne i ljudske devastacije. Siromaštvo, život u kućama bez struje i vode, bez modernih strojeva i pomagala, prometna izoliranost, nedostupnost javnih usluga, posebno zdravstva i obrazovanja. Kolektivnu je frustraciju pojačavala činjenica da se narod u takozvanim „ustaničkim krajevima“ zbog sporoga razvoja toga područja osjećao napušten od nove vlasti za koju je dao ogromne ljudske i materijalne žrtve. To se posebno osjećalo u područjima koja su bila naseljena srpskim stanovništvom,¹ ali ništa bolje nije bilo ni u područjima s većinskim hrvatskim stanovništvom. Mnogobrojne su obitelji u netom završenome ratu ostale bez muških

1 Krajem 1949. i početkom 1950. dogodila se čak i javna pobuna naroda na području Gline, koja je upamćena kao „Glinski slučaj“. Nasilna kolektivizacija, prisilni otkup i teški uvjeti života u takozvanim „ustaničkim krajevima“, bili su neposredni povod pobune, međutim, prema nekim izvorima pobuna je evoluirala i u konačnici imala političke ciljeve, obaranje postojećeg državnog uređenja i to na početničkoj liniji povratka Kralja i Kraljevine Jugoslavije. Registrirano je oko 100 ljudi s glinskog i petrinjskog područja, a prigodom vojne i policijske akcije hvatanja pobunjenika ubijeno je šestoro osoba (Čavrak, 2022:16-17).

članova, često se nije znalo ni gdje su završili ti ljudi. O „Bleiburgu“ i Križnome putu tada se službeno i neslužbeno šutjelo.

Nova vlast bila je suočena s velikim problemima obnove i pokušajem oblikovanja novoga političko-administrativnog ustroja. Na djelu je bio projekt izgradnje „novog socijalističkog društva“. Godinama se nakon rata vodila bitka s ostacima poraženih vojski, zbog čega razni oblici represije dugo nisu prestajali, a onda je došlo i do nekoliko uzastopnih sušnih godina koje su uništile poljoprivredne usjeve i svele zalihe hrane na minimum biološkoga preživljavanja. Nesnalaženje i lutanje nove vlasti očitovalo se u pokušaju dinamičnih i brzih promjena u politici i praksi. Nakon početnoga pokušaja kopiranja sovjetskih uzora uskoro dolazi do iznenadnoga i snažnog zaokreta i razlaza sa Staljinom i njegovim koncepcijama. Na područjima gdje je dominirala poljoprivreda, pogotovo sitna i slabo razvijena kao što je područje Siska i Banije, snažan otpor naroda doživjela je koncepcija kolektivizacije i posebno projekt prisilnoga otkupa poljoprivrednih proizvoda koji je osiromašio seljačke mase do ruba gladi.

Nakon prve faze industrijalizacije poslijeratne Jugoslavije, koja je provedena u modelu snažnoga državnog intervencionizma početkom 1960-ih, inicirane su različite tržišne reforme. U razdoblju od 1954. do 1961. godine ostvarena je prosječna godišnja stopa rasta od 12 posto uz stopu osobne potrošnje koja je godišnje rasla prosječno 10 posto. Infrastruktura i teška industrija izgrađene u petnaest poslijeratnih godina relativno sporo su pridonosile rastu. Zbog toga i niza drugih razloga 1961. godine došlo je do stagnacije gospodarstva (pad broja zaposlenih, vanjskotrgovinski deficit, teškoće u otplati inozemnih kredita). Rješenje se tražilo u reformi privrednoga sistema u smjeru decentralizacije i liberalizacije ekonomskoga sustava. Već tijekom 1962. godine otvoreno se manifestiraju razlike u viđenju pravca privredne reforme između razvijenijih sjeverozapadnih dijelova (Slovenije i Hrvatske) i manje razvijenih južnih dijelova zemlje. Paralelno s privrednom reformom radilo se na nacrtu novoga Ustava koji je donesen u proljeće 1963. godine. Prilikom pripreme nacrtu novoga Ustava SFRJ-a na mnogim se mjestima ukazivalo na sve veći problem razvoja nerazvijenih dijelova države. Ustavom je tada prvi put definirano da je briga za razvoj nerazvijenih krajeva ustavna obaveza cijele zajednice. Tada se začela ideja o formiranju saveznoga fonda za financiranje ekonomskoga razvitka zaostalih krajeva do čijega će osnivanja doći nekoliko godina kasnije. Slijedilo je donošenje novih republičkih ustava i komunalnih statuta u kojima je pitanje razvoja nerazvijenih krajeva također imalo visok prioritet.

Prvi sastanak Komisije za izradu prijedloga novog Statuta Kotara Sisak održan je 19. ožujka 1962. godine pod predsjedanjem Dragutina Desputa, tadašnjega predsjednika Kotarskoga narodnog odbora. Krajem 1963. godine usvojeni su statuti svih općina i Kotara Sisak.

Bez obzira na sve promjene tržišni sustav je teško funkcionirao pogotovo zbog zadržavanja uloge države u odlučivanju o cijenama.

Što je prethodilo donošenju „Banijske koncepcije“?

Navedene promjene imale su brojne posljedice na ponašanje poduzeća i lokalne vlasti na području tadašnjega Kotara Sisak. Decentralizacija im je omogućavala nešto aktivniju ulogu u pogledu oblikovanja razvojnih strategija, a liberalizacija im je nametala dodatna ograničenja zbog ekonomske zaostalosti i slabe konkurentnosti.

Tako na primjer, zbog prenošenja odlučivanja o plaćama na poduzeća, početkom 1961. godine Savjet za privredu Kotarskog narodnog odbora u Sisku bio je suočen s problemom bržega rasta plaća u odnosu na rast produktivnosti. Početkom 1961. godine u lokalnoj privredi rast fizičkog obima proizvodnje iznosio je skromnih dva posto, a rast plaća iznosio je više od 30 posto.² Do kraja godine pristupilo se donošenju novih pravilnika o raspodjeli čistog prihoda i pravilnika o raspodjeli osobnih dohodaka kojima se rast plaća trebao usklađivati s rastom produktivnosti.

U osnovi lokalna privreda se zbog još uvijek nepovoljne strukture teško uklapala u domaće i inozemne gospodarske tokove. U raspravi o privredi sisačke komune u ljeto 1961. godine³ razmatrane su promjene u sustavu raspodjele. Posebno su istaknuti problemi namjernoga nedovoljnog korištenja kapaciteta zbog straha od stvaranja zaliha zbog nemogućnosti tržišnoga plasmana robe. Neka lokalna poduzeća raspolagala su sa zastarjelom opremom (na primjer u „Radonji“ je pogon vinske kiseline bio knjigovodstveno otpisan 75 posto), a sustav raspodjele stavljao je sva poduzeća u isti položaj. U poljoprivredno dobro „Posavina“, koje je pripadalo među najveća takva dobra u Hrvatskoj, uvedena je prinudna uprava zbog poslovanja s gubitkom.⁴ Velike nade polagale su se u mogućnost korištenja prirodnih izvora, posebno nafte. U Sunji (Strmen) započeti su pripremni radovi za bušenje nafte.⁵ Tražila su se i nova organizacijska rješenja kojima se željelo provesti okrupnjavanje manjih poduzeća u jedno veliko radi povećanja ekonomičnosti i rentabilnosti. Razmatran je prijedlog da se ujedine četiri kolektiva sjevernoga industrijskog bazena („Segestica“, „Radonja“, Tvornica tanina i furfurola i „Galdovo“) kako bi se lakše rješavali kadrovski, proizvodni, financijski i organizacijski problemi.⁶ U konačnici ova ideja u Sisku nije ostvarena, ali je u Dvoru već iduće godine došlo do spajanja pet malih poduzeća (Šumsko gospodarstvo, Šumsko-industrijsko poduzeće, Građevinsko poduzeće, Auto-prijevoz i Poljoprivredno dobro) u jedno veće koje se zvalo „Šamarica“.⁷ Prednost povezivanja u dvorskom slučaju je što se radilo o poduzećima koja su zapravo činila jedan proizvodni lanac s visokom međusobnom proizvodnom ovisnosti.

U tadašnjoj općini Hrvatska Kostajnica težište razvoja gospodarstva bilo je u području drvne i tekstilne industrije. Nositelji toga razvoja bili su Šumsko-industrijsko poduzeće Majur i Tvornica trikotaže u Hrvatskoj Kostajnici. U Majuru je već tada bilo

2 Članak „Nerazmjerno povećanje osobnih dohodaka“, *Jedinstvo*, broj 415 (581) od 15. srpnja 1961. godine

3 Članak „Ne ide bez neposrednih proizvođača“, *Jedinstvo*, broj 418 (584), 5. kolovoza 1961. godine

4 Članak „U „Posavini“ ide na bolje“, *Jedinstvo*, broj 421 (587), 26. kolovoza 1961. godine

5 Članak „Pripremni radovi za bušenje nafte“, *Jedinstvo*, broj 421 (587), 26. kolovoza 1961. godine

6 Članak „Hoće li Sisak dobiti još jedan veliki kombinat?“, *Jedinstvo*, broj 425 (591), 23. rujna 1961. godine

7 Članak „Novi kombinat „Šamarica“ – garancija privrednog uspjeha“, *Jedinstvo* broj 446 (612), 17. veljače 1962. godine.

zaposleno oko 500 radnika, uglavnom muškaraca, u Trikotaži su uglavnom bile zaposlene žene. S obzirom na nove planove razvoja i potrebu modernizacije proizvodnje odlučeno je da se u Majuru pristupi izgradnji novih objekata za sve pogone i sve dijelove proizvodnoga procesa koji bi završavao finalnom izradom komadnoga namještaja. Budući da su nedostajala financijska sredstva za tu investiciju, u 1961. godini radnici su odustali od raspodjele viškova i na taj način prikupili oko 200 milijuna dinara vlastitih sredstava čime se krenulo u izgradnju novog drvno-industrijskog kombinata u Majuru, neposredno uz željezničku stanicu. Radovi su započeli tijekom 1961. godine te je do početka 1962. godine na površini od 25 jutara već izgrađeno 2500 m² radnog prostora. Usporedno s gradnjom proizvodnih pogona velika se pozornost posvećivala stambenim problemima radnika. Od oko 500 zaposlenih svi su zapravo bili „domaći“ iz okolnih sela, stanovali su u svojim kućama na udaljenostima 2-5 kilometara, pa su svaki dan putovali na posao. Za dio stručnjaka koji su dolazili iz drugih krajeva pripremljena je gradnja stambenoga bloka u Hrvatskoj Kostajnici čime se rješavalo pitanje potrebnoga stručnog kadra.⁸

Tih dana razmatrani su i drugi problemi među kojima je u jednom trenutku prioritet dan sigurnosti plovidbe i zaštiti rijeka Save i Kupe od eventualnih zagađenja. Utovar i otprema sirove nafte i tekućega goriva obavljali su se u provizornoj luci pa je kapetanija pristaništa u Sisku više puta upozoravala da taj provizorij ne zadovoljava. To se odnosilo na obje lokacije, onu kod sela Crnac i onu kod Rafinerije na Kupi. Obje lokacije su na plovnom putu, a Savom i Kupom su u to doba još uvijek plovili brodovi na parni pogon, pa je bila dovoljna mala neopreznost do dođe do nesreće. Planovi izgradnje nove „petrolejske“ luke opravdavali su se procjenom da bi se u toj luci obavljao godišnji promet od približno 2 milijuna tona tereta.⁹

Provedena je reorganizacija banaka i učinjene su korjenite promjene kreditnoga sistema u smjeru stvaranja decentraliziranoga monetarnog i kreditnog mehanizma. Osnovane su komunalne banke, pa tako i u Sisku. One preuzimaju ulogu neposrednoga kreditora privrede. Tijekom 1961. godine preneseni su svi plasmani i sredstva kojima je raspolagala Narodna banka na određenome području na novoosnovane komunalne banke. Time je stvoren novi decentralizirani kreditni mehanizam po kome umjesto Narodne banke sada komunalne banke preuzimaju neposredne odnose i kontakte s komitentima, u prvom redu s poduzećima. Nakon ovih promjena komunalne banke sudjeluju u kreditima s više od 60 posto. Manje komunalne banke su zbog svoje veličine i skromnoga kreditnog potencijala suočene s ograničenjem u pogledu ekspanzije kredita što je imalo znatan utjecaj na mogućnost ubrzanja razvoja lokalne privrede. Drugi problem bio je nedostatak stručnih kadrova posebno u poslovima analize ekonomskih uvjeta davanja kredita pa je sve to u ukupnosti bilo jedan od ograničavajućih čimbenika razvoja lokalne privrede.¹⁰ Zbog skromnoga kreditnog potencijala već sredinom 1962.

8 Članak „Osnivanje industrijskih pogona – uvjet za ekonomsko jačanje komune“, *Jedinstvo* broj 446 (612), 17. veljače 1962. godine.

9 Članak „Rješenje – u petrolejskoj luci“, *Jedinstvo*, broj 422 (588), 2. rujna 1961. godine.

10 Članak „Pred novim zadacima“, *Jedinstvo* broj 431 (597), 4. studenog 1961. godine

godine razmatrana je ideja spajanja malih komunalnih banaka u Kostajnici, Dvoru i Glini u jednu banku. Jedino je komunalna banka u Sisku bila rentabilna i ostvarivala je svoje ciljeve dok je petrinjska komunalna banka bila na granici rentabilnosti.

Kako bi se javnost podsjetila na 100 godina društveno-političkoga i ekonomskog razvoja grada Siska, 26. srpnja 1961. je u organizaciji Gradskoga muzeja Sisak i Muzeja i arhiva revolucije Sisak otvorena posebna izložba.¹¹ Bio je to prvi pokušaj da se putem fotografija i fotokopija dokumenata i ondašnjih tiskovina prikažu najvažniji trenutci razvoja grada Siska od sredine 19. stoljeća.

Početak šezdesetih godina velika pozornost poduzeća i lokalnih vlasti posvećivala se rješavanju nagomilanih stambenih problema. U Sisku su 1961. godine ostvareni rekordi. Od ukupno 950 stanova koliko je samo te godine bilo u izgradnji planirano je da ih se 530 do kraja iste useli. Općinski stambeni fond od 400 milijuna iskorišten je do posljednjega dinara. Željezara je do kraja godine završila izgradnju čak 183 stana, a Rafinerija 81. Uprava gradskoga stambenog fonda izgradila je četiri devetokatnice sa 184 stana. Na izgradnji su bila angažirana domaća poduzeća – sisački „Graditelj“, „Međimurje“, „Gortan“ i režijska zidarska grupa Željezare. Privatnici su u toj godini završavali oko 50 obiteljskih kuća. Očekivanja stambene izgradnje u 1962. godini bila su još optimističnija jer se najavljivao novi rekordan broj novoizgrađenih stanova.¹² Sisak je još 1954. godine, među prvim u zemlji, imao osnovanu stambenu zajednicu koja je obavljala funkciju stambenoga servisa s brojnim uslugama (pranje rublja, soboslikarsko-ličilački, parketarski, zidarski, vodoinstalaterski, stolarski i bravarski servis, a 1962. godine dodani su i servisi za popravak elektroinstalacija, kućnih električnih pomagala, servis za popravak rublja i odjeće i staklarski servis).¹³

Velika pozornost posvećena je obrazovanju, od predškolskoga do visokoga obrazovanja. U Sisak-Predgrađu je 10. rujna 1961. godine otvoren novi dječji vrtić. Na području Kotara Sisak radile su 53 osnovne škole sa 138 područnih odjela koje je pohađalo 27 000 učenika. U rangu škola drugoga stupnja (srednje škole) bilo je 13 škola sa 3864 učenika.¹⁴ Početkom 1960. godine (9. siječnja) otvoren je u Sisku Nastavni centar Više pedagoške škole (odjel Više pedagoške škole u Zagrebu), a 2. rujna 1961. godine rad odjela premješten je u Petrinju kako bi nastavio s radom u okviru novoosnovane Pedagoške akademije. Već u prvoj godini imao je 147 upisanih studenata, budućih učitelja.¹⁵ Iduće godine već je bilo upisano 216 studenata, budućih učitelja. Za potrebe izgradnje nove zgrade Akademije u dvjema fazama trebalo je osigurati tadašnjih 292,2 milijuna dinara.¹⁶ Otvorena su dva odjela za metalurgiju i preradu nafte Tehnološkoga fakulteta u Zagrebu koja su 1960./1961. pohađala 73 studenta. Obavljane su pripreme

11 Članak „Sisak – društveno – politički i ekonomski pregled razvoja grada“, *Jedinstvo* broj 421 (587), 26. kolovoza 1961. godine.

12 Članak „Apsolutni rekord u stambenoj izgradnji Siska“, *Jedinstvo* broj 423 (589), 9. rujna 1961. godine.

13 Članak „Led je krenuo i u Prvoj stambenoj zajednici“, *Jedinstvo* broj 443 (609), 27. siječnja 1962. godine.

14 Članak „Ekspanzija škola posljedica brzog društvenog razvitka“, *Jedinstvo* broj 425 (591), 23. rujna 1961. godine.

15 Članak „Pred početak rada pedagoške akademije“, *Jedinstvo* broj 423 (589), 9. rujna 1961. godine.

16 Članak „U potrazi za milijunima“, *Jedinstvo* broj 443 (609), 27. siječnja 1962. godine.

za otvaranje Tehnološkoga instituta, a kao samostalna znanstvena ustanova već je djelovao Institut za metalurgiju. Tehnološki institut osnovan je 9. siječnja 1962. godine kada je održana prva konstituirajuća sjednica Savjeta instituta.¹⁷ Te su akademske godine obavljane i pripreme za otvaranje Više ekonomske škole u Sisku i Pedagoške akademije u Petrinji. Na inicijativu sisačkoga Tehnološkog fakulteta osnovana je i Škola stranih jezika koja je radila po metodama učenja stranih jezika što ih je uveo Zavod za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Tijekom 1962. godine u školi je bilo sedam tečajeva za odrasle, dva tečaja za mlade i jedan tečaj za djecu.¹⁸

Na inicijativu Savjeta za socijalnu zaštitu Narodnoga odbora općine Sisak početkom 1962. godine u Sisku je osnovan i Centar za socijalni rad (Tomislavova ulica broj 10). Time se željelo unaprijediti brigu o djeci bez roditelja i poboljšati zbrinjavanje starijih i socijalno ugroženih osoba. Dotad se briga o ovim socijalnim skupinama ograničavala na davanje novčane pomoći i bonova za hranu. Prema tadašnjoj je evidenciji u Sisku bilo oko 300 osoba koje su koristile jednokratnu pomoć. U sastavu Centra bili su Disciplinski centar, Prihvatilište i Dječji dom. Plan je obuhvatio proširenje djelatnosti na savjetovalište za djecu u kojem će biti angažirani psiholozi, pedagozi, liječnici i pravnici.¹⁹

Nositeljima ideje industrijskoga razvoja Siska i uklapanja te industrije u svjetske trgovinske tokove od samoga je početka bila jasna važnost i potreba razvoja telekomunikacijskih sustava. Pošta u Sisku datira još od 1751. godine i po tome je jedna od najstarijih u Hrvatskoj. Međutim, zbog zastarjelosti nije mogla udovoljiti potrebama snažnoga ekonomskog razvoja Siska tih godina. Zbog toga se prišlo izgradnji novih prostorija i ugradnji nove najsuvremenije opreme. Početkom 1962. godine (24. veljače) puštena je u rad nova automatska telefonska centrala tipa „Crossbar“ s 1000 pretplatničkih brojeva.²⁰ Godine 1960. počelo se s montažom telefonske centrale u Kutini. Kompletnu centralu izradilo je domaće poduzeće za izradu telefonskih uređaja „Nikola Tesla“ iz Zagreba. Krajem 1962. godine i u Petrinji je izgrađena automatska telefonska centrala s 200 brojeva.

S obzirom na snažan industrijski razvoj koji je započeo odmah iza završetka Drugoga svjetskog rata Sisak je već početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća bio centar s velikom koncentracijom stručnih kadrova, inženjera i tehničara. Zbog toga se pristupilo osnivanju Kluba inženjera i tehničara te osnivanja njihova udruženja (Društva) koje je početkom 1962. godine u tadašnjoj Ulici maršala Tita na broju 13 dobilo na upotrebu nove klupske prostorije. Društvo je tada okupljalo preko 400 stručnjaka sisačke privrede. Prostorije su uređene sredstvima sisačkih poduzeća.²¹

Tijekom 1962. godine u Sisku se privodila kraju izgradnja Pionirskoga doma koji je izgrađen na inicijativu Općinskoga odbora Društva „Naša djeca“ uz podršku

17 Za predsjednika je izabran Srećko Steinburg, predsjednik ONO-a Sisak.

18 Razgovor s prof. dr. inž. Marijanom Laćanom, *Jedinstvo* broj 491-492, 29. prosinca 1962. godine

19 Članak „U Sisku je osnovan Centar za socijalni rad“, *Jedinstvo* broj 449 (615), 10. ožujka 1962. godine.

20 Tijekom 1949. godine već je bila puštena u rad automatska telefonska centrala tipa „korak po korak“ sa 180 pretplatnika. Te je godine bilo obavljeno 180 000 razgovora (oko 1000 razgovora po pretplatniku).

21 Članak „Otvoren klub DIT-a u Sisku“, *Jedinstvo* broj 447 (613), 24. veljače 1962. godine.

Općinskoga narodnog odbora, privrednih, društvenih i političkih organizacija. Početna sredstva za gradnju prikupljena su dobrovoljnim priložima građana. Od ukupne vrijednosti radova, koja je iznosila oko 23 milijuna dinara, sisačka poduzeća dala su doprinos od oko 4 milijuna dinara (Željezara je dala najveći doprinos od 2,5 milijuna dinara, a Rafinerija je dala oko 800 000 dinara.)²² Prvi dio zgrade Pionirskoga doma službeno je otvoren 29. studenoga 1962. godine.

Otvaranjem prve samoposluge (1960.) u naselju Željezara („Konzum“) obavljena je modernizacija trgovačke usluge koju su kupci vrlo brzo prihvatili.

Često se isticao problem nedovoljnih bolničkih kapaciteta u sisačkoj bolnici.

Pripreme za donošenje „Banijske koncepcije“

Jedan od značajnijih sastanaka u Sisku na kojem se poveo dijalog lokalnih vlasti s predstavnicima NR Hrvatske o problemu razvoja nerazvijenih dijelova Kotara Sisak održan je 23. studenog 1961. godine u Svečanoj dvorani Staroga grada (sastanku je prisustvovao tadašnji predsjednik Izvršnoga vijeća Sabora NR Hrvatske Jakov Blažević – današnjom terminologijom predsjednik Vlade).²³ Zanimljivo je da su lokalne novine *Jedinstvo* o tom događaju detaljnije izvijestile tek na sedmoj stranici dok je na naslovnici bila informacija o svečanostima u povodu Dana Republike. Sastanak je bio organiziran zbog razmatranja „perspektive banijskih komuna“. Uz Blaževića sastanku su prisustvovali i brojni drugi državni rukovodioci²⁴, njih više od deset, što svjedoči o važnosti skupa. Razgovaralo se o stanju, problemima, mogućnostima i perspektivi razvoja nedovoljno razvijenih (zaostalih) općina Kotara Sisak (Glina, Sunja, Dvor, Kostajnica i Pokupsko te djelomično o Petrinji koja je bila na granici između nerazvijenosti i razvijenosti). Prema podnesenim informacijama oko 81 posto stanovništva tadašnjega Kotara živjelo je na ekonomski zaostalom području. Oko 10 000 osoba bilo je latentno nezaposleno što je upućivalo na žurnu potrebu poduzimanja aktivnosti u cilju ekonomskoga razvoja. U aktualnome petogodišnjem planu željelo se elektrificirati sva naselja, ali je trenutno nedostajalo oko 700 milijuna dinara. Trebalo je rekonstruirati i modernizirati 83 km ceta, ali je za taj plan nedostajalo 1,3 milijarde dinara. Uz navedeno konstatirana je zaostalost u sektoru zdravstva, prosvjete i obrazovanja te drugih javnih usluga. Tih se godina često isticalo da bi bazna industrija Siska trebala izdvojiti dio svojih sredstava i investirati u zaostala područja, ali je na sastanku uvažena činjenica da se Željezara i Rafinerija nalaze u fazi proširenja svojih pogona i kapaciteta, pa nemaju sposobnost izdvajanja za razvoj zaostalih krajeva. Sam Jakov Blažević priznao je da se dobije

22 Članak „Kako napreduje izgradnja pionirskog doma u Sisku“, *Jedinstvo* 447 (612), 24. veljače 1962. godine.

23 Članak „Jakov Blažević u Sisku“, *Jedinstvo* broj 434-435 (600-601), 9. studenog 1961. godine.

24 Uz Predsjednika Izvršnoga vijeća Blaževića tu su još bili i članovi Izvršnoga vijeća Sabora NR Hrvatske Milutin Baltić, Lutvo Ahmetović, Radojka Katić, Antun Pavlinić i Čedo Grbić, zatim Filip Knežević, predsjednik Komore za industriju, saobraćaj, građevinarstvo i zanatstvo, Đuro Kladarin, narodni poslanik i potpredsjednik Glavnog odbora SSRN-a, narodni zastupnici Ksenija Cvetković, Uroš Slijepčević i Miloš Panjković, članovi CK SKH Ante Milković i Norbert Veber, sekretar KK SK Veljko Dejanović, predsjednik KNO Dragutin Desput i potpredsjednik inž. Olga Miličić i drugi.

drugačija slika kada se na Kotar gleda kroz prosječne veličine jer razvijeniji Sisak pridonosi poboljšanju prosjeka. Kad se gledaju pojedinačne općine i veliko prostranstvo Kotara, onda se vidi da je ostalo jako puno neriješenih problema iz prošlosti. Posebno je istakao potrebu regionalnoga planiranja što je bila sasvim nova tema u teoriji i praksi u ondašnjoj državi (čak i u svijetu).²⁵

Predložio je da se nađu mogućnosti da se „s manje sredstava podiže privreda u nerazvijenim područjima otvaranjem manjih, rentabilnih pogona, koji bi se vezali na sirovinske i druge izvore velikih industrijskih poduzeća. To zapravo nije disperzija velikih – već razvijanje onih djelatnosti izvan poduzeća koje bi ga mogle inače pretvoriti u svaštara.“²⁶ Ne treba očekivati da se neki problemi riješe sami po sebi ili intervencijom odozgor već treba učiniti sve što se može vlastitim snagama.“²⁷ S obzirom na tadašnje procese jačanja decentralizirane funkcije i uloge komune i poduzeća zapravo je uputio na aktivniju ulogu i odgovornost lokalnih organa vlasti i lokalnih poduzeća za razvoj vlastitoga područja. Po svemu sudeći, ovo je bila i važna uputa koju su narednih godina slijedili lokalni čelnici prilikom oblikovanja vlastite strategije razvoja Kotara ne čekajući naredbe „odozgor“.

Jedno od važnih zapažanja u odnosu na strukturu tadašnjega gospodarstva Kotara Sisak je ono inž. Olge Miličić, potpredsjednice Kotarskoga NO-a, da je Kotar Sisak po svom sadržaju vrlo heterogen – „s jedne strane imamo stabiliziranu jaku proizvodnju, koja ima solidnu bazu i koja se razvija svojom unutarnjom logikom, a koja traži daljnja ulaganja (Željezara, Rafinerija)... a nasuprot tome imamo problematičnu industriju, sitnu uglavnom amortiziranu, na niskom tehničkom nivou, koja nije rentabilna i koja traži svoje definitivno rješenje“.²⁸

U nastavku sagledavanja mogućnosti razvoja Kotara 16. prosinca 1961. godine Sisak je posjetila delegacija grada Zagreba.²⁹ Sastav ove delegacije također upućuje na ozbiljnost namjere zajedničkoga sagledavanja razvoja Kotara Sisak kao dijela šire aglomeracije Zagreba.

Tijekom 1962. godine, koja je bila proglašena *godinom najvećih investicija*, izgrađen je velik broj objekata i proizvodnih pogona koji su omogućili visoke stope rasta proi-

25 Hrvatska ekonomska znanost se tek početkom 60-ih godina počela ozbiljnije baviti problemima regionalnoga razvoja i razvika privredno nedovoljno razvijenih područja. Prva doktorska disertacija iz ovoga područja obranjena je u listopadu 1958. godine na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Za potrebe daljnjega razvoja teorije i prakse regionalnoga razvoja i razvika nedovoljno razvijenih područja trebalo je prikupiti svu dotad poznatu svjetsku literaturu. Toga se zadatka prihvatila Savka Dapčević-Kučar i u svibnju 1963. godine objavila opširnu bibliografiju o regionalnome razvoju na više od 200 stranica koja je obuhvatila preko 2000 znanstvenih radova i knjiga. Najbolje i najviše su bili obrađeni radovi američkih ekonomista, ali svoje su mjesto našli i autori s područja SSSR-a, Poljske, Engleske, Italije, Francuske, Japana, Švedske, Belgije, Njemačke, Brazila i, naravno, domaći autori.

26 U suvremeno doba takve koncepcije i poslovne politike nazivaju se „razvoj klastera“, „pametna specijalizacija“ i „outsourcing“ (izdvajanje posla drugom poslovnim subjektu).

27 Članak „Jakov Blažević u Sisku“, *Jedinstvo* broj 434-435 (600-601), 29. studenog 1961. godine

28 Članak „Usvojen društveni plan“ u *Jedinstvu* broj 452 (618), 31. ožujka 1962. godine.

29 Delegaciju je predvodio Pero Pirker predsjednik Gradskoga odbora SSRN-a grada Zagreba, a razgovorima se priključio i Većeslav Holjevac, predsjednik Gradskoga narodnog odbora te Marijan Cvetković, sekretar Gradskoga komiteta SK Zagreba. Vidi članak „Delegacija grada Zagreba posjetila Sisak“, *Jedinstvo* broj 438 (604), 23. prosinca 1961. godine.

zvodnje i zaposlenosti kao i rast osobnoga i društvenog standarda građana u narednim godinama. Ukupan iznos investicija u privredu sisačke komune povećan je tri puta u odnosu na prethodnu godinu (ukupan iznos bio je 16,519 milijardi dinara).

Najveći dio investicija (13 milijardi dinara) predviđen je u Željezari za izgradnju novih pogona i postrojenja. Nakon izgradnje i puštanja u pogon nove Siemens-Martinove peći u Čeličani (15. travnja 1961.) smatralo se da je 1962. godina za Željezaru prijelomna na putu izgradnje modernih pogona koji će omogućiti rast proizvodnje i izvoza. Pitanje povećanja izvoza je tada za državu bilo iznimno važno zbog problema pokrivanja negativne vanjskotrgovinske bilance. Sisačka poduzeća su u toj godini imala 11 puta veći izvoz nego uvoz što zorno govori o tadašnjoj strukturi lokalnoga gospodarstva, njegovoj izvoznoj orijentaciji, ali i o velikom doprinosu sisačkih poduzeća, pogotovo bazne industrije, rješavanju problema jugoslavenskoga vanjskotrgovinskog deficita. Pored Željezare, velika su ulaganja predviđena i u ostalim poduzećima, pogotovo u Rafineriji (1,369 milijardi dinara) koja je tek započela rekonstrukciju i izgradnju novih postrojenja. Od većih investicija posebno se mogu spomenuti ulaganja u „Radonji“ (proširenje proizvodnje novih sredstava za zaštitu bilja), „Segestici“ (dovršenje pogona glutamata i novi pogoni za proizvodnju voćnog octa i gaziranih pića), „Dunavskom Lloyd“ koji će pustiti u promet motorni tegljač „Caprag“ od 1600 KS i 60 tona nosivosti. Bio je to niz od novih 7 tegljača i 18 teglenica izgrađenih u domaćim brodogradilištima.

Poduzeće Luka i skladište započinje izgradnju novog skladišta. Na području stambene izgradnje planirano je dovršiti izgradnju 400 stanova i započeti gradnju novih 200 stanova.

U planu za 1962. godinu predviđene su investicije u izgradnju različitih objekata u 32 sela sisačke komune. Predviđena je izgradnja novih školskih zgrada u Komarevu i Prelošćici, društvenih domova u Novom Pračnu, Hrastelnicu, Vurotu, Prelošćici, Boku, Letovaniću, Palanjkju, Letovanskom Vrh, Žirčici, Strelečkom i Trebarjevu. Elektrifikacija i javna rasvjeta predviđeni su za sela Jazvenik, Žazina, Vratečko, Palanjek, Letovanski Vrh, Selište, Cerje i Pustike. U nekim posavskim selima planirana je izgradnja prilaznih cesta, popravak cesta, nogostupa, nasipa, otvaranje prodavaonica i drugo.³⁰

Tijekom 1962. godine obavljeno je i niz drugih investicija. Tako se posebno spominje izgradnja novoga sustava plinskog grijanja u sisačkom kazalištu. Zatim izgradnja jedinstvenoga etnoparka sa starim drvenim kućama na poluotoku kod stare sisačke tvrđave.

Od onovremenih velikih poslovnih investicija svakako se mora spomenuti da je u Petrinji 1960. godine započela izgradnja novog pogona „Gavrilović“. Već iduće godine donesena je odluka da se kapacitet tvornice poveća s 4000 tona (koliki je bio kapacitet 1945. godine) na 45 000 tona mesa i mesnih prerađevina. To je bilo uvećanje od preko jedanaest puta, a kako je nova tvornica građena na zemljištu izvan grada, riječ je zapravo bila o izgradnji potpuno nove tvornice. Početkom 1963. godine investicija je skoro bila prekinuta zbog nedostatka sredstava, iako je bila pred završetkom. Konačno,

30 Članak „Godina velikih investicija“, *Jedinstvo* broj 450 (616), 17. ožujka 1962. godine.

izgradnja tvornice trajala je više od deset godina, a ukupna investicija procijenjena je na 22,5 milijardi tadašnjih starih dinara (1970.). Nedostatak sredstava za završnu fazu izgradnje riješen je kroz interni zajam koji je uplatilo oko 3000 radnika koji su se na kraju dobrovoljno odrekli naplate zajma u korist izgradnje. Jedan od važnih argumenata za nastavak investicije u tvornicu „Gavrilović“ bio je njezin velik izvozni potencijal. Odmah nakon završetka tvornica je svoje proizvode izvozila u više od 35 zemalja (na svim kontinentima uključivo i u SAD i Australiju). Godišnja vrijednost izvoza premašivala je ondašnjih 12 milijuna američkih dolara.

Tijekom 1959. godine izrađeni su prvi elaborati za gradnju Tvornice dušičnih gnojiva. Prva ideja bila je da se tvornica gradi u Sisku, ali je konačno određeno da se izgradi na području Kutine. Radovi su počeli u proljeće 1964. godine, a dotad su već obavljene brojne pripreme koje uključuju program stipendiranja 40 studenata na različitim fakultetima te izgradnju stambene zgrade za samce i obiteljske zgrade sa 17 dvosobnih stanova. Oprema je uglavnom nabavljena iz inozemstva, a sirovina, zemni plin, iz okolnih polja istočno i zapadno od Kutine (Janja Lipa, Lipovljani, Stružec, Okoli itd.).

U Glini je od 1959. do sredine 1963. godine izgrađen najmoderniji industrijski pogon Pamučna predionica s 20 000 vretena čime je otvoreno oko 350 novih radnih mjesta uglavnom za žene.³¹

Malo je poznato da je 1962. godine u Petrinji osnovano elektromontažno poduzeće „Kabel“ za postavljanje podzemnih i podvodnih električnih kabela te za druge električne radove. Imalo je svoju poslovnicu u Zagrebu specijaliziranu za postavljanje neonskih reklama i kablovskih mreža. Otprilike je u isto vrijeme u Petrinji osnovana i Turistička zajednica.

Iako tema nije izravno povezana s gospodarskim razvojem, svakako valja spomenuti da je početkom 1962. godine donesen poseban Zakon o amnestiji (Sl. list br. 12/62) koji se ticao političke emigracije i koji je na svoj način pridonio psihološkom i svakom drugom relaksiranju političkih odnosa i društvenoga okruženja u neposrednom poslijeratnom razdoblju u kojem su započete velike investicijske aktivnosti u rekonstrukciju i izgradnju domaće privrede. Tim Zakonom izravno je bila predviđena amnestija za oko dvije stotine osoba osuđenih za ratne zločine te za oko osam stotina osoba koje su izdržavale kaznu za poslijeratna kaznena djela. Kod tzv. političke emigracije amnestija je obuhvatila oko 150 000 osoba, a to su bili gotovo svi emigranti osim onih koje se svrstavalo u skupinu teških ratnih zločinaca, organizatora i izvršitelja ratnih pokolja. Smatralo se da je poslijeratni napredak zemlje, njezina politička i socijalna stabilnost takva da se može prići „ovako širokoj gesti“ amnestiranja više od 150 000 osoba.³²

U kontekstu amnestije i promjene tadašnje političke klime zanimljiv je podatak da je redakcija regionalnoga lista *Jedinstvo* tada odlučila da iz naslovnice obriše dotad obaveznu parolu „Smrt fašizmu – Sloboda narodu“ koju je tiskala u svih dotadašnjih

31 Igor Mrkalj, Što je socijalizam dao Glini, *Novosti*, 14. travnja 2015. (<https://www.portalnovosti.com/sto-je-socijalizam-dao-glini>, pristupano 17. 6. 2024.)

32 Urednički komentar „Najšira amnestija“ na prvoj stranici *Jedinstva* broj 451 (617), 24. ožujka 1962. godine.

497 brojeva odnosno 663 broja, ovisno o tome kako su određivali početak izlaženja lista. Prvi broj bez navedene parole tiskan je 16. veljače 1963. godine (broj 498 (664).

Administrativna reorganizacija Kotara Sisak

Krajem 1962. godine raspravljen je plan nove administrativne podjele Hrvatske po kojoj Kotar Sisak obuhvaća osam općina i to: Dvor, Glina, Ivanić-Grad, Kostajnica, Kutina, Novska, Petrinja i Sisak s ukupno 240 000 stanovnika. Općini Glina pripojena su neka sela bivše općine Pokupsko i to: Desni Degoj, Donja Bučica, Donje Taborište, Gornja Bučica, Gornje Taborište, Ilovačak, Pokupska Slatina i Zaloj. Kostajnici je pridodana Svinica. Petrinja i Dvor nisu doživjeli promjene dok se Sisak proširio na općinu Sunja i neka sela bivše općine Pokupsko: Brkiševina, Dubrava Farkašićka i Šišinec. Osnovni cilj ove transformacije bio je da se poveća kadrovska i materijalna (financijska) koncentracija koja je trebala pridonijeti bržem razvoju i uspostavljanju skladnijih odnosa na relaciji komuna – kotar – republika.

Tablica 1. Osnovni statistički pokazatelji novog Kotara Sisak prema prijedlogu 1962. godine

Kotar-općina	Površina u km ²	Broj stanovnika	Ukupno zaposlenih	Narodni dohodak, mil. din.	Narodni dohodak/st., tis. din.	Indeks ND Kotara = 100
SISAK Kotar	4.421,9	258.667	32.096	58.902	228	100,0
Dvor	506,0	21.353	1.284	1.687	79	34,6
Glina	542,8	30.729	1.284	1.935	63	27,6
Ivanić-Grad	444,3	26.792	3.386	9.134	341	149,6
Kostajnica	364,8	18.254	1.594	1.792	98	42,9
Kutina	515,5	34.395	4.237	9.898	288	126,3
Novska	588,3	24.556	1.231	2.718	111	48,7
Petrinja	378,8	27.519	3.368	3.482	127	55,7
Sisak	1.082,4	75.060	15.712	28.138	375	164,4

Izvor: Jedinstvo, broj 477 (641), 22. rujna 1962. godine. Izračun indeksa u zadnjem stupcu V. Čavrak.

Prema novoj administrativnoj podjeli Kotaru Sisak pripojene su dvije razvijene komune (Kutina i Ivanić-Grad) i manje razvijena Novska. U tako ustrojenom Kotaru Sisak je i dalje bio najrazvijenija komuna (indeks 164,4). Glina, Dvor i Kostajnica su po narodnom dohotku po stanovniku bili izrazito nerazvijeni (indeks ispod 50 % tadašnjega Kotara) dok su Novska i Petrinja bile negdje na razini polovine razvijenosti Siska. Sisak je bio šest puta razvijeniji od Gline i skoro pet puta razvijeniji od Dvora. S ovakvim odnosima komune su ušle u desetljeće šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Razumljivo je da su tako velike razlike u razvijenosti bile predmet pozornosti građana,

ali i kotarskih i republičkih foruma. Ne treba iznenaditi da su te razlike dodatno bile potencirane činjenicom da su tzv. banijske općine Dvor, Glina, Kostajnica i Petrinja imale velike materijalne i ljudske žrtve u nedavno završenome Drugom svjetskom ratu te da su njihovi stanovnici imali i po toj osnovi određena očekivanja koja se u gospodarskom i društvenom razvoju nisu tako brzo ostvarivala. Sve su to bili čimbenici koji su utjecali na to da se u planovima razvoja Kotara posebno naglasi potreba bržega razvoja nerazvijenih područja.

Najvažniji čimbenik pokretanja različitih društvenih i gospodarskih promjena bila je organizacija Saveza komunista koja slijedi preporuke partijskih kongresa i prilagođava se nedavnim ustavnim promjenama, posebno u području novoga decentraliziranog komunalnog sustava što je bila novina i velik izazov u pogledu drugačijega načina funkcioniranja političkih tijela u odnosu prema organima vlasti. Krajem 1962. godine u Kotaru Sisak bilo je preko 14 000 građana u članstvu Saveza komunista Hrvatske (svaki osamnaesti građanin ili 5,5 posto). U proljeće 1963. godine na području Kotara Sisak održavaju se pripremni sastanci za izbore za lokalne vlasti, za republičke i savezne organe vlasti. Sredinom travnja 1963. godine u Sisku je održan veliki sastanak svih tadašnjih kotarskih društveno-političkih organizacija. Na sastanku su sudjelovala sva rukovodstva tadašnjih društveno-političkih organizacija (Socijalistički savez radnog naroda (SSRN), Savez komunista Hrvatske (SKH), Savez sindikata Hrvatske (SSH), Savez omladine Hrvatske (SSOH) i Savez udruženja boraca NOR-a (SUBNOR). Sastanku je prisustvovao i Đuro Kladarin, potpredsjednik Glavnoga odbora SSRN-a Hrvatske.

Za temu ovoga članka navedeni je sastanak relevantan jer se na njemu uz uobičajene predizborne teme³³ raspravljalo o razvitku kotara u posljednjih pet godina (1957. – 1962.). O tome je govorio Dragutin Desput, predsjednik Narodnoga odbora Kotara Sisak, a Kotarski odbor SSRN-a je tim povodom tiskao posebnu publikaciju o razvoju Kotara. Što se tiče tijeka izbora i utvrđivanja izbornih lista odnosno kandidata za funkcije, postupalo se na tada uobičajeni način tako da je u svim fazama dominantnu ulogu imala organizacija Saveza komunista. Početkom svibnja 1963. godine održan je i sastanak političkoga aktiva Kotara Sisak koji su činili predstavnici svih društveno-političkih organizacija na kojem su analizirane izborne pripreme. Najvažniji dio tih izbornih priprema bilo je održavanje kandidacijskih sastanaka u svim naseljima i radnim organizacijama. Prema izvješću koje je podnio Simo Krmar, predsjednik Kotarskoga odbora SSRN-a, zborovima birača (u selima i gradovima) i zborovima radnih ljudi (u poduzećima) prisustvovalo je oko pedeset tisuća građana. Taj podatak trebao je ilustrirati demokratski karakter tadašnjega izbornog procesa. Međutim, realniju sliku demokracije izbornoga procesa daje podatak da su građani na tim zborovima zapravo prihvatili sve prijedloge koje je politička nomenklatura pripremila na svojim prethodnim sastancima za pripremu izbora. Unaprijed pripremljeni prijedlozi za liste

33 Predloženo je da buduća kotarska skupština ima 58 odbornika koji bi bili birani po sljedećem rasporedu: Sisak 12, Ivanić-Grad 8, Kutina 8, Dvor, Glina, Kostajnica, Novska i Petrinja po 6. Zanimljivost je da se polovica odbornika birala na mandat od dvije godine po tzv. „principu rotacije“. Određeno je da treba birati najmanje 12 žena.

kandidata za Republičku i Saveznu skupštinu jednoglasno su svuda prihvaćeni dok je za općinske skupštine istaknut 41 kandidat više u odnosu na unaprijed predložene liste (ukupno 694 kandidata u svim općinama). To znači da je samo u tim slučajevima bilo više kandidata nego se biralo. Takvih slučajeva bilo je u Dvoru 4, Ivaniću 2, Kostajnici 2, Novskoj 6, Sisku 6, Glini 18 i Kutini 3.³⁴ Izlaznost na općinskim izborima, koji su održani u nedjelju 26. i utorak 28. svibnja 1963. godine, bila je preko 94 posto.³⁵ Na izborima za poslanike Republičke i Savezne skupštine, koji su održani 16. lipnja 1963., izlaznost je bila 95 do 97 posto.

Prethodni izbori za nove lokalne organe vlasti, koji su decentralizacijom dobili novu ulogu sukladno nedavnim ustavnim promjenama, bili su donekle prekretnica u načinu rada i funkcioniranja lokalne uprave koja je dobila i nova zaduženja odnosno nova područja odgovornosti. Već tjedan dana iza održanih izbora u Sisku je održan sastanak svih predsjednika općinskih skupština Kotara³⁶ koji su vodili Dragutin Desput, predsjednik NOK-a Sisak i Ljuban Ivanić, sekretar Kotarskoga komiteta SKH Sisak. Uz ostala pitanja na ovom sastanku se prvi puta javno razgovara i dogovara izrada sedmogodišnjega plana razvoja Kotara Sisak, tek kasnije kolokvijalno nazvanoga „Banijska koncepcija“.

Prva konstituirajuća sjednica novoizabrane Kotarske skupštine održana je u Sisku 14. lipnja 1963. godine.³⁷ Na njoj je uvodno izlaganje održao Dragutin Desput koji je ponovo izabran za predsjednika Skupštine Kotara Sisak. Njegovo izlaganje na toj sjednici bilo je veoma zanimljivo i važno. Bilo je zanimljivo jer uopće nije govorio o revolucionarnome putu i narodnooslobodilačkoj borbi što je bio opći obrazac za sve ondašnje javne govore koji se morao slijediti u sličnim prigodama. A važno je bilo jer je umjesto političkoga govora i općih fraza govorio o konkretnim podacima kojima je ilustrirao glavne probleme tadašnjega Kotara i potom definirao smjer aktivnosti koje su nužne da se ostvari brži i usklađeniji ekonomski i društveni razvoj. Također je zanimljivo da je to izlaganje u integralnoj verziji javno objavljeno u lokalnom listu *Jedinstvo*³⁸ i na taj način bilo dostupno cjelokupnoj javnosti.

U izlaganju je informirao da društvena privreda Kotara obuhvaća 84 posto društvenoga bruto proizvoda³⁹ dok privatni sektor pridonosi sa 16 posto. To znači da petnaest

34 Članak „Sastanak kotarskog političkog aktiva, Još određenije usmjeravati predizbornu aktivnost“, *Jedinstvo* broj 511 (677), 18. svibnja 1963. godine.

35 Pomnija politološka analiza političkog procesa i njegove demokratičnosti bila bi zanimljiva, ali izlazi izvan tematskoga okvira ovoga rada.

36 Dušan Arbutina (Dvor), Stanko Leš (Ivanić-Grad), Đuro Kuzmić (Kutina), Živko Juzbašić (Petrinja), Draginja Metikoš (Glina), Stevo Kukić (Kostajnica), Stevo Majnarić (Novska) i inž. Milan Tomaško (Sisak).

37 U odnosu na dotadašnju skupštinu koja je imala čak 170 odbornika, 1963. godine broj odbornika je smanjen na samo 58. Muški su činili 74 posto, a žene 26 posto sastava. Po narodnosti bilo je: Jugoslavena – 9, Hrvata – 27, Srba – 21, Slovenaca – 1. S osnovnom školom bilo je 10, sa srednjom školom 19, s višom i visokom školom 27 odbornika. Skoro 80 posto (46) odbornika bilo je mlađe od četrdeset godina. Zanimljivost je da sedam odbornika nisu bili članovi Saveza komunista.

38 List *Jedinstvo*, broj 516 (682), 22. lipnja 1963. godine, poseban prilog (broj 4).

39 Ondašnja kategorija „društveni bruto proizvod“ (DBP) metodološki i sadržajno se razlikuje od današnje kategorije „bruto domaći proizvod“ (BDP). Budući da ondašnja kategorija DBP, u skladu s marksističkim poimanjem proizvodnoga i neproizvodnoga rada, nije obuhvaćala rad u javnim službama (obrazovanje, zdravstvo, znanost i slično), njezina vrijednost je cca 12-14 posto manja u usporedbi s današnjom kategorijom BDP-a. Šire obrazloženje tih razlika zahtijevalo bi puno prostora, a ne bi pridonijelo većem razumijevanju problematike

godina iza Drugoga svjetskog rata, unatoč svim tadašnjim pokušajima podržavanja, još uvijek egzistira skoro petina gospodarstva koja je bila u privatnom vlasništvu.⁴⁰ Drugi važan podatak je da industrija sudjeluje sa 69,2 posto u DBP-u privrede Kotara Sisak i da je to rezultat brzoga i dinamičnoga razvitka proizvodnje i prerade nafte i crne metalurgije. Takav razvitak je uz neke naslijeđene probleme iz prošlosti stvorio i neke nove probleme. Riječ je o dvjema velikim disproporcijama: (a) pojavile su se velike razlike u razvijenosti između razvijenoga Siska i nerazvijenoga dijela Kotara (Dvor, Glina, Kostajnica, Novska, Petrinja i Sunja koja je postala dio općine Sisak) i (b) pojavile su se strukturne razlike između primarnoga i sekundarnoga sektora (industrije i manje razvijene poljoprivrede) i tercijarnoga sektora (različite usluge).

Razlike u razini razvijenosti objašnjene su podatkom da je tadašnji Kotar Sisak ostvarivao 40 posto veći narodni dohodak po stanovniku u odnosu na republički prosjek. U isto vrijeme nedovoljno razvijeni dio Kotara, koji je obuhvaćao 54 posto površine, imao je nerazvijenu privredu, a narodni dohodak po stanovniku bio je, na primjer u Glini čak 63 posto manji od republičkoga prosjeka, a u Petrinji 25 posto manji. Kao poseban problem istaknuto je iznimno nisko učešće žena u broju zaposlenih. Svega 22 posto zaposlenih činile su žene što se pripisivalo dotadašnjemu modelu razvoja s dominantnim učešćem industrije koja je apsorbirala mušku radnu snagu.

Centralni dio izlaganja Dragutin Desput posvetio je potrebi donošenja novog „sedmogodišnjeg plana privrednog razvoja“ uz naglasak na zadatak izrade „konceptije razvitka“ na području Kotara. Pritom je posebno naglasio potrebu da se u skladu s promijenjenom (decentraliziranom) ustavnom ulogom općina i kotara naglasak stavi na zajedničko rješavanje problema jer nijedna općina, izolirana sama za sebe, nije u mogućnosti riješiti zatečene probleme, posebno u pogledu razvoja obrazovanja, zdravlja, prometa, društvenoga standarda i slično.

Ukupnost gospodarskih i društvenih problema zatečenih početkom 60-ih godina potakla je Skupštinu Kotara Sisak da na prvoj sjednici 14. lipnja 1963. godine donese program rada do kraja godine u kojemu važno mjesto zauzima donošenje „sedmogodišnjeg plana privrednog razvoja općina na području kotara“. Koliki se značaj pridavao toj temi govori činjenica da je u planu rada za šest mjeseci do kraja 1963. godine bilo predviđeno da se s tom temom održe čak tri sjednice.⁴¹ U pripremi donošenja tog plana bilo je predviđeno da se održi posebna sjednica jednog novog ustavnog oblika,⁴² Općeg

u ovome članku. Zato zainteresirane čitatelje upućujem na proučavanje Međunarodnoga sustava nacionalnih računa (SNA) i Europskog sustava nacionalnih računa (ESA).

40 Ovo je inače jedna od važnih razlika između tadašnjega jugoslavenskog privrednog sustava i sustava u zemljama Istočne Europe koje su ostale pod utjecajem tadašnjeg SSSR-a. Druga važna razlika jest uključenost tadašnje privrede u svjetske gospodarske tokove (izvoz i uvoz), a treća je decentralizacija odlučivanja o investicijama i plaćama o čemu su odluke donosila poduzeća samostalno. Četvrta razlika je formiranje banaka odnosno financijskoga i kreditnoga sustava kakav zemlje u Istočnoj Europi nisu poznavale sve do provođenja tranzicije nakon pada Berlinskog zida. Ove činjenice napominjem jer se u modernim komparativnim ekonomskim i političkim analizama ove razlike prečesto zanemaruju što je neispravno jer su one značajno oblikovale gospodarske i političke prilike u različitim zemljama. Zbog toga neke usporedbe zemalja Istočne Europe i Hrvatske (kao i država nastalih raspadom Jugoslavije) nisu valjane.

41 HR DASK 294, kutija 181, Program rada Kotarske skupštine Sisak za razdoblje od 14. VI. do 31. XII. 1963.

42 O razvoju organa državne vlasti i lokalne samouprave u Sisku 1945. – 1974. vidjeti rad (Šustić, 1997).

sabora Kotara Sisak, sa zadatkom da se analizira stanje i pripreme prvi prijedlozi za izradu sedmogodišnjega plana privrednoga razvoja Kotara Sisak⁴³. Prema povijesnim izvorima najznačajniju ulogu u iniciranju i provođenju toga plana, koji je kasnije kolokvijalno nazvan „Banijska koncepcija“, imao je predsjednik Kotarske skupštine Dragutin Desput⁴⁴.

U pripreme za Opći sabor Kotara Sisak krenulo se odmah. Poseban zadatak dobio je tadašnji Kotarski zavod za plansko-analiitičke poslove i njegov direktor Dušan Raos⁴⁵ koji je u kratkom vremenu pripremio detaljnu analizu dotadašnjega razvoja s ocjenom mogućnosti daljnjega razvoja Kotara. U pripremi stručne podloge sudjelovali su i znanstvenici s Ekonomskoga instituta u Zagrebu koji su izradili posebnu studiju o problematici privrednoga razvoja općine Dvor. Voditelj istraživanja bio dr. Drago Gorupić⁴⁶, poznati hrvatski ekonomist i pravnik, koji je 1938. godine završio Gimnaziju u Sisku.⁴⁷ Posebnu studiju o perspektivama razvoja drvne industrije Kotara Sisak izradili su stručnjaci Privredne komore Kotara Sisak,⁴⁸ a studija o mogućnosti razvoja Banije kroz razvoj poljoprivredne i prehrambene industrije povjerena je Prehrambeno-tehnološkom institutu Zagreb.

43 Kotar Sisak je tada obuhvaćao površinu od 4416 kvadratnih kilometara na kojoj je živjelo 257 815 stanovnika u 479 naselja.

44 Dragutin Desput rođen je 1916. godine u Sisku. Završio je pravni fakultet i obavljao mnoge funkcije u različitim tijelima i institucijama toga vremena. U KPJ je primljen još 1939. godine. Poslije završetka rata bio je na dužnosti javnog tužitelja grada Zagreba i pomoćnik javnog tužioca NRH. Bio je direktor Visoke upravne škole u Zagrebu. Obavljao je dužnost sekretara Narodnog odbora grada Zagreba. Nakon toga je došao u Sisak gdje je u dva mandata obavljao dužnost predsjednika Narodnog odbora Kotara Sisak. Bio je član Savjeta Instituta za društveno upravljanje SRH, član Saveznog zavoda za javnu upravu, predsjednik Savjeta Pedagoške akademije u Petrinji, član Savjeta i jedan od utemeljitelja Visoke upravne škole u Zagrebu, član Odbora i sekretar Udruženja pravnika SRH i brojnih drugih tijela. Bio je predsjednik Ustavnog suda Hrvatske od 1975. do kraja života. Umro je 1977. godine i pokopan je na židovskom groblju na Mirogoju u Zagrebu. Za zasluge u provođenju „Banijske koncepcije“ nagrađen je 26. studenog 1964. godine titulom počasnoga građanina Petrinje.

45 Dušan (Klementa) Raos, direktor Zavoda za plansko-analiitičke poslove Kotara Sisak od 1. prosinca 1961. godine. Rođen je u Imotskom 1927. godine. Završio je Novinarsku i diplomatsku visoku školu 1953. godine u Beogradu. Radnu karijeru započeo je na radnom mjestu kreditnoga referenta u filijali Narodne banke u Imotskom. Od 1955. do 1961. godine zaposlen je na funkciji direktora Zavoda za plan u Makarskoj nakon čega dolazi u Sisak (HR DASK 294, kut. 170, Kadrovski kartoni).

46 Gorupić, Drago, ekonomist (Daruvar, 14. VII. 1920. – Zagreb, 2. II. 1998.). Gimnaziju završio 1938. u Sisku, diplomirao 1950. na Ekonomskom fakultetu, a 1979. teom Radničko samoupravljanje i institucija poduzeća u Jugoslaviji doktorirao na Pravnom fakultetu u Zagrebu. God. 1945. – 1951. direktor industrijskih poduzeća i dužnosnik državne uprave, bio i predsjednik Savjeta za energetiku i ekstraktivnu industriju NRH. Od 1951. u zagrebačkom Ekonomskom institutu, 1951. – 1972. zamjenik direktora, od 1959. znanstveni savjetnik, umirovljen 1983. Bivio se nastavno-pedagoškim radom: utemeljio Katedru poslovne i razvojne politike poduzeća na Visokoj privrednoj školi u Zagrebu gdje je od 1963. redoviti profesor; bio nastavnik na Visokoj školi za vanjsku trgovinu, od 1974. na Fakultetu za vanjsku trgovinu; držao predavanja iz gospodarskog sustava, ekonomike i organizacije te poslovne politike poduzeća na poslijediplomskim studijima Pravnog fakulteta u Zagrebu i Osijeku te ekonomskim fakultetima u Zagrebu, Osijeku, Dubrovniku, Skoplju, Mariboru i Ljubljani. Znanstveno je obrađivao poduzeće i gospodarski sustav, gospodarski razvitak, organizaciju, poslovnu politiku i strategiju poduzeća, posebice u uvjetima brzih i neizvjesnih promjena, te menadžment, hrvatsko gospodarstvo i društvo, odn. aspekte njegove globalne integracije (Hrvatski biografski leksikon, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/7250>).

47 Uz njega u izradi prijedloga sudjelovali su: Milan Joka, narodni poslanik s ovoga područja kao suradnik, zatim znanstveni suradnici Ekonomskog instituta dr. Stevo Vojnović, dr. Stanko Žuljić, te prof. Josip Ogulinac, direktor Geološkog zavoda, Vlado Lončar, načelnik, i Maksimilijan Dobrenić, referent u Zavodu za plan SR Hrvatske.

48 HR DASK 294, kut. 182, Prvi nacrt dugoročne koncepcije razvoja Banije (dokumentacija i prilozi).

Postupak pripreme i usvajanje „Banijske koncepcije“

Prva sjednica Općeg sabora Kotara Sisak održana je uskoro u Petrinji 11. srpnja 1963. godine. Na ovoj ključnoj povijesnoj sjednici sudjelovalo je točno 288 osoba koje su predstavljale sve tadašnje općine Kotara Sisak (Dvor, Kostajnica, Novska, Glina, Petrinja, Ivanić Grad, Kutina i Sisak) (Opći sabor kotara Sisak, 1963). Uvodnu i završnu riječ imao je Dragutin Desput, predsjednik Kotarske skupštine Sisak. Dokument o dotadašnjem razvoju i mogućnostima daljnjega razvoja Sisačkoga kotara pripremio je Kotarski zavod za plansko-analitičke poslove, a njegov direktor Duško Raos imao je glavno uvodno izlaganje. O integracijama na području kotara govorila je ing. Olga Miličić-Arslanagić, predsjednica Privredne komore Kotara, o razvoju crne metalurgije govorio je Norbert Veber, generalni direktor Željezare Sisak, o pravcima razvoja proizvodnje nafte i petrokemije govorio je Ante Milković, generalni direktor Rafinerije nafte Sisak. O koncepciji razvoja poljoprivredne prerađivačke industrije i poljoprivrede govorio je ing. Stjepan Bajt, upravitelj Poljoprivredne stanice Sisak. U opširnoj diskusiji sudjelovali su: *Živko Juzbašić*, predsjednik Općinske skupštine Petrinja, *Pero Strineka*, predsjednik Savjeta za prosvjetu i kulturu Kotarske skupštine, dr. *Petar Miletić*, ravnatelj Medicinskog centra Sisak, *Veselin Tomašević*, predsjednik Kotarskog komiteta Saveza omladine Sisak, *Čedo Grbić*, predsjednik Privrednog vijeća Sabora SRH i prof. dr. ing. *Marijan Laćan*, prodekan Tehnološkog fakulteta u Zagrebu.

Kao glavni uzroci ekonomskoga zaostajanja ovoga područja definirani su: (a) nepostojanje dugoročne koncepcije razvoja Banije sa stanovišta šire ekonomske regije i (b) premalo ulaganja na ovom području. Zaključeno je da se osnovna orijentacija koncepcije mora osloniti na saznanja o daljnjem razvoju kotara Karlovac, Zagreb i Banja Luka, posebno u odnosu na granična područja. Poseban oslonac bit će oslanjanje na koncepciju daljnjega razvoja općine Sisak, a naročito samoga grada Siska kao osnovnoga žarišta razvoja uže regije Banije.⁴⁹

Okvirna koncepcija razvoja Banije definirana je s naglaskom na sljedeće elemente:

- Snažniji razvitak privredne i neprivredne infrastrukture
- Razvoj postojećih industrijskih kapaciteta
- Ostvarenje „vezanog razvoja“⁵⁰ (sa Siskom i Zagrebom)
- Snažniji razvoj poljoprivredne proizvodnje s osloncem na MI „Gavrilović“
- Aktiviranje razvoja putem vlastitih izvora rudnih i mineralnih bogatstava
- Sinkronizirani razvoj Siska i Banije (optimalan prostorni razvoj škola, zdravstva, stambenog fonda i sl.).⁵¹

49 HR DASK 294, Skupština Kotara Sisak, kutija 195, Prvi nacrt dugoročne koncepcije razvoja Banije, str. 2.

50 Originalan pojam i koncepcija koja se zasnivala na ideji da poduzeća iz velikih gradova (Zagreb, Sisak) otvaraju manje pogone na području Banije. Time bi se povećala specijalizacija, decentralizirala proizvodnja i zaposlenost. Ta ideja je zapravo u temeljima ideje policentričnog razvoja koja je teorijski obrađena u radovima francuskih teoretičara regionalnoga razvoja, a najkonzekventnije provedena na području Slovenije.

51 To je začetak ideje koja je danas poznata kao *pametna specijalizacija*.

U tom je konceptu zamišljeno da se Sisak razvija kao snažan industrijski centar, zatim centar srednjega i visokoga školstva te centar pružanja zdravstvenih usluga bolničkoga tipa. Da se Sisak ubrzo ne pretvori u veliku aglomeraciju i da ne „usisa“ stanovništvo iz okruženja koje bi preopteretilo komunalnu i drugu infrastrukturu grada, predviđeno je da se u manjim gradovima na Baniji također otvore manji proizvodni pogoni te da se izgrade domovi zdravlja i nove zgrade za osnovno školstvo, čime se željelo zadržati stanovnike da ostanu na prostoru Banije. Za sve ono što bi stanovnicima Banije bilo nedostupno u lokalnim mjestima, planirana je izgradnja adekvatne prometne infrastrukture, posebno modernih asfaltiranih cesta koje su trebale omogućiti korištenje tih usluga u modelu jednodnevnoga putovanja u Sisak i nazad.

Temeljno polazište bilo je da „proizvodne snage Banije nisu u stanju da same pokrenu razvoj, potrebna je intervencija šire društvene zajednice“. Polazeći od okvirne koncepcije definirani su osnovni pravci razvoja, a kasnije su izvedene i potrebne kvantifikacije kako bi se ustanovile financijske pretpostavke za ostvarivanje strategije. Suština tadašnjega strateškog pristupa bila je da se razvoj Banije povezuje s razvojem razvijenijih općina (Sisak, Zagreb). Polazeći od navedenoga, definirani su sljedeći pravci razvoja i prioriteta područja:

- oformiti Sisak kao snažno industrijsko žarište
- Sisak se treba promatrati s Petrinjom kao jedan grad
- kasnije ispitati mogućnost i potrebu razvijanja manjih – sekundarnih centara (žarišta)
- razvoj prometnica
- mogućnost dnevne migracije (rad i školovanje u Sisku)
- dnevna migracija neće opterećivati stambeni i komunalni standard Siska
- mogućnost razvoja turizma
- automatizacija u PTT prometu
- energija – elektrifikacija
- školstvo – osnovne škole na Baniji, srednje i visoke u Sisku
- zdravstvo – domovi zdravlja na Baniji, bolnica u Sisku
- voda, kanalizacija itd.

Svako je od ovih područja u dokumentima precizno kvantificirano te je izrađen financijski i terminski plan za realizaciju.

U pripremi konačnog usvajanja dokumenta održan je pripremni sastanak s predstavnicima tadašnje Vlade, Sabora i Republičkog zavoda za planiranje. Sastanak je održan u Sisku (ne u Zagrebu!) 17. siječnja 1964. godine i na njemu je sudjelovao osobno predsjednik tadašnje Vlade Mika Špiljak. Zanimljivo je da je sastanak trajao punih pet sati i da su predstavnici centralne države na njemu aktivno sudjelovali svih pet sati.⁵² Uz predsjednika Vlade sastanku su bili nazočni: Vanja Vranjican, predsjednik Odbora za društveni plan Izvršnog vijeća Sabora i dr. Rikard Štajner, direktor Republičkog

52 HR DASK 294, Skupština Kotara Sisak, kutija 195., Zapisnik sa sastanka o koncepciji razvoja Banije, 17. 1. 1964.

zavoda za plan te predsjednici svih općina i funkcionari svih društveno-političkih organizacija Kotara Sisak.

Zapisnik o tijeku ovoga sastanka otkriva dosta informacija o jedinstvenim pogledima na koncepciju sedmogodišnjega razvoja kotara Sisak, ali u nekim diskusijama se već tada mogu nazrijeti i ponešto drugačiji pogledi pa čak i naznake budućih neslaganja lokalnih političkih aktera i nekih lokalnih i regionalnih konflikata koji će kulminirati desetak godina kasnije u vrijeme općeg političkog pokreta pod nazivom *hrvatsko proljeće*. U prvom dijelu sastanka prevladavaju pozitivne ocjene da je koncept i program vrlo realan te da se radi o dobrom „presedanu“ u smislu da je to prvi takav program u Hrvatskoj i šire te da će njegova iskustva biti korisna za formuliranje državne politike razvoja nerazvijenih područja.⁵³ Predsjednik Vlade Mika Špiljak je s pohvalama išao još eksplicitnije rekavši „da smo mi sa našom koncepcijom otišli najdalje“ i smatra „da je to jedan presedan za Odbor za plan, koji treba tu koncepciju da uzme u razmatranje i da to bude jedno provjeravanje i putokaz da i drugi izrade svoje planove“.⁵⁴

Glavno uvodno izlaganje na sastanku imao je Dušan Raos, direktor Kotarskog zavoda za plansko-analitičke poslove. Odmah u prvoj rečenici iznio je podatak da „za realizaciju dugoročne koncepcije razvoja Banije treba angažirati oko 25,5 milijardi dinara“ (bez ulaganja u poljoprivredno-prehrambeni industrijski kompleks). Zatim je detaljno nabrojao u što bi se ta sredstva uložila. Prijedlog izvora sredstava bio je sljedeći:

- da se sredstva koja se ulažu na banijske općine daju pod istim uvjetima kako to bude utvrđeno i za ostala privredno nedovoljno razvijena područja;
- da se sredstva za općinu Sisak odobre u vidu trogodišnjeg kredita jer bi ova općina bila u stanju za četiri godine vratiti kreditna sredstva (cca 4,5 milijardi dinara).

Bez obzira na tadašnji status Siska kao razvijene općine u to vrijeme, ovakav različit tretman Siska u odnosu na banijske općine kasnije će izazvati brojne kontroverze i biti povodom za političke sukobe na različitim relacijama. Predstavnici Siska će na sastancima, posebno onima zatvorenima za javnost, dokazivati da Sisak nije baš tako razvijen i da nije u mogućnosti puno sudjelovati u tom razvoju.

Tadašnja procjena bila je da bi od ukupnih ulaganja (25,5 milijardi dinara) banijske općine mogle prikupiti oko 40 posto ukupne sume s time da bi neke projekte mogle financirati potpuno samostalno, a u ostalima bi njihovo učešće bilo skromnije s obzirom na malu akumulativnu sposobnost njihove privrede. Razlika od 60 posto nedostajućih sredstava trebala bi se osigurati iz fondova za razvoj nerazvijenih područja, bankarskih kredita i ostalih sredstava šire društvene zajednice. Iza toga je nabrojao 12 prioriternih područja i prioritete u prvoj godini realizacije (1964.).

Diskusija sudionika sastanka, održanoga 17. siječnja 1964., u prvom je dijelu odražavala jedinstvenu volju da se pristupi razvoju Siska i Banije na predviđeni način. Ali u drugom dijelu sastanka započela su prevladavati osjetljiva pitanja načina financiranja

53 Takvu je ocjenu iznio dr. Rikard Štajner a potvrdio i Vanja Vranjican.

54 HR DASK 294, kutija 195, Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka 17. januara 1964. godine, str. 23.

i izvora sredstava. Glavni ton tom dijelu sastanka dala je diskusija Milana Tomaška, predsjednika Općinske skupštine Sisak. On se zapravo usprotivio stavu da je Sisak u stanju u potpunosti sam financirati svoj razvoj kreditima koje će sam vraćati. U argumentaciji svojega pristupa iznio je stav da je Sisak u pogledu standarda daleko iza drugih komuna navodeći primjere Karlovca i Varaždina. Rekao je da Sisak nema hotela ni društvenoga doma, nema industrijske kuhinje ni hladnjače, a elektrifikacija nije provedena. Nema modernih *saobraćajnica* niti moderne tržnice koja je ista kao što je bila prije 39 godina, nema mosta preko Save, a u školama ima mjesta jednako kao što je bilo 1934. godine. Da bi se riješila ova pitanja treba osigurati 5 milijardi dinara kredita koji bi trebalo vratiti u tri godine. Postavio je pitanje: „Kome da se obrate za taj kredit?“⁵⁵

Tada je njegov stav podržao i Norbert Veber, generalni direktor Željezare, istaknuvši da je Sisak „tipičan primjer da je moderna bazična industrija najnerentabilnija za komunu i to zato što ne daje akumulaciju u komunu, a s druge strane stvara velike probleme“. S njima dvojicom složio se i Mika Špiljak, predsjednik Vlade, rekavši „da bi bilo potrebno poslati Predsjednika jugoslavenske vlade da provede razgovore na ovu temu jer postoji uvjerenje da ovdje postoje velike pare i da iz toga nastaju velike beneficije.“⁵⁶ Nakon toga Tomaško još dodaje i problem da se na Rafineriju ne može više utjecati „jer je sada njen centar u Zagrebu.“ Diskusiji se pridružila i inž. Olga Miličić, tadašnja direktorica Rafinerije nafte Sisak, koja ističe da „komuna Sisak od Rafinerije dobije 125 milijuna, a od Željezare Sisak 200 milijuna dinara. To dokazuje da instrumentarij nije povoljan jer ti odnosi moraju biti proporcionalni. (...) Rafinerija se sama financira i ona mora sva svoja sredstva akumulirati za proširenu reprodukciju.“⁵⁷

U nastavku diskusije Mika Špiljak pokušava u raspravu unijeti širi kontekst problema razvoja nerazvijenih pa ističe „da je Slavonija u jako teškoj situaciji“ i da se tamo „mora ići u izgradnju cesta“. Spominje transversalu *more – Slavonija – Osijek*. Replicira mu *Živko Juzbašić*, predsjednik općine Petrinja tvrdnjom „da veći ekonomski značaj ima cesta Petrinja – Glina zbog povezivanja sa Bakarskom lukom nego što to ima Slavonija.“ Diskusiju smiruje *Špiljak* objašnjavajući da će se o Programu razvoja Banije izjasniti Odbor za plan Izvršnog vijeća Sabora i „to što usvoji Odbor to će se i napraviti.“⁵⁸ Na kraju *Špiljak* poentira da je Kotar Sisak „u velikoj prednosti pred drugima zato što je prvi izradio koncepciju razvoja Banije, jer još niti jedna regija nema ovako razrađen plan i program.“ Regionalni list *Jedinstvo*, čiji je tadašnji direktor bio prisutan na sjednici, informaciju s ovog sastanka donio je na naslovnici, ali u tekstu ovaj dio diskusije potpuno je prešućen.⁵⁹

Prvi nacrt dugoročne koncepcije razvoja Banije, ili kako se kasnije popularno zvala „Banijska koncepcija“, izrađen je u listopadu 1963. godine,⁶⁰ a konačno ju je 12. veljače

55 HR DASK 294, kutija 195, Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka 17. januara 1964. godine, str. 30.

56 HR DASK 294, kutija 195, Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka 17. januara 1964. godine, str. 31.

57 HR DASK 294, kutija 195, Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka 17. januara 1964. godine, str. 32.

58 HR DASK 294, kutija 195, Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka 17. januara 1964. godine, str. 36-37.

59 *Jedinstvo*, broj 547, 25. siječnja 1964.

60 HR DASK 294, kut. 195, Skupština Kotara Sisak

1964. godine usvojila Skupština Kotara Sisak.⁶¹ Priprema i izrada dokumenta metodološki je za suvremene prilike bila nestvarno inkluzivna i participativna. Značajno su nadmašeni čak i neki današnji demokratski standardi koji se koriste u izradi sličnih strateških dokumenata. U samo šest mjeseci procesa izrade dokumenta aktivno je u raspravama sudjelovalo više od 1000 osoba. Tekst je dostavljen na usvajanje Saboru⁶² i svim državnim i političkim tijelima te je javno objavljen u lokalnom listu *Jedinstvo*.

O dokumentu je raspravljalo Izvršno vijeće Sabora i prihvatilo ga na sjednici 5. ožujka 1964. godine,⁶³ a na sjednici 28. ožujka 1964. godine utvrdilo je i visinu sredstava iz Fonda za nerazvijena područja SR Hrvatske. Od ukupno raspoloživih 2 milijarde dinara čak 41 posto ili 825 milijuna dinara Izvršno vijeće alociralo je za razvoj nedovoljno razvijenog područja Kotara Sisak. Skupština Kotara Sisak je već na sjednici održanoj 14. travnja 1964. godine, na prijedlog Dragutina Desputa, donijela odluku o rasporedu tih sredstava kako bi se što prije krenulo u realizaciju usvojene strategije i koncepcije razvoja Banije. Sredstva su bila raspoređena za sljedeće namjene:

- Pamučnoj predionici Glina za otplatu dospjelih anuiteta i mjenica po inozemnim zajmovima (304 mil. dinara)
- Drvno-industrijskom poduzeću Sisak za rekonstrukciju i modernizaciju pogona u Majuru (109 mil. dinara)
- Drvno-industrijskom poduzeću Dvor na Uni za dovršenje i usklađivanje proizvodnje s razvojnom koncepcijom drvne industrije (55 mil. dinara)
- Poduzeću „Kozara“ Novska za rekonstrukciju (20 mil. dinara), i
- Općini Novska za modernizaciju ceste Novska – Jasenovac (27 mil. dinara).

Ostatak od 310 mil. dinara trebalo se rasporediti sporazumom između predsjednika općinskih skupština subregije „Banija“ uz moderiranje predsjednika Skupštine Kotara Sisak. U zapisniku s ove sjednice prvi se put službeno bilježi sintagma „subregija Banije“ što je prva naznaka i službene distinkcije između Siska i „Banije“.⁶⁴

Na istoj sjednici osnovan je Kotarski odbor za provođenje Programa razvoja Banije. Prema odluci, zadatak Odbora bio je da:

- „Organizira, prati i predlaže potrebne mjere za realizaciju Programa;
- Razmatra pitanja izvora i mobilizacije sredstava;
- Usklađuje rad odbora općinskih skupština za provođenje Programa;
- Vršiti i sve ostale poslove u vezi s realizacijom Programa“.⁶⁵

61 Zaključak o tome objavljen je u Službenom vjesniku Kotara Sisak, broj 11 od 25. veljače 1964. godine, a zaključke Skupštine vidi u HR DASK 294, kut 182, Zaključak o prihvatanju prijedloga Koncepcije razvoja Banije.

62 Sabor je taj dokument usvojio na temelju Zaključka Izvršnog vijeća 5. ožujka 1964. godine (HR DASK 294, kut 195.).

63 Budući da je to bio prvi takav program u Hrvatskoj, Izvršno vijeće Sabora usvojilo je i poseban zaključak da bi Program trebalo poslati svim kotarskim i općinskim skupštinama u nerazvijenim područjima radi razmjene iskustava odnosno kao ogledni primjer.

64 HR DASK 294, kut. 183, Skraćeni zapisnik 11. sjednice Skupštine Kotara Sisak održane 14. VI. 1963. godine.

65 HR DASK 294, kut. 183, Odluka o osnivanju Odbora Skupštine Kotara Sisak za provođenje Programa razvoja Banije.

Odbor su sačinjavali predsjednik i 14 članova. Za predsjednika Odbora, i to profesionalnoga, izabran je Kukić Stevo, dotadašnji predsjednik Skupštine općine Kostajnica. Članovi Odbora su uz Dragutina Desputa, predsjednika Skupštine Kotara Sisak, bili predsjednici svih skupština općina, predsjednik Privredne komore Kotara, predsjednici kotarskih odbora SSRNH, SKH i sindikalnog vijeća te direktori Poduzeća za ceste Sisak, „Elektre“ Sisak i PTT saobraćaja Sisak. Time je provođenje Programa bilo institucionalizirano.

Radi upoznavanja s koncepcijama razvoja Banije i osiguravanja javne podrške Programu u travnju i svibnju 1964. godine organizirana je široka i masovna politička aktivnost svih tadašnjih društveno-političkih organizacija (SKH, SSRNH, SUBNOR, SSH, SSOH). Početkom svibnja u Sisku je čak održan i poseban sastanak s mladim odbornicima Skupštine Kotara Sisak.⁶⁶ Na tom sastanku su uz 23 mlada odbornika bili prisutni Dragutin Desput, predsjednik Skupštine Kotara i inž. Milan Tomaško, predsjednik Skupštine općine Sisak, što također svjedoči o tome da je realizaciji Programa pridavan najviši prioritet. Mladi su u realizaciji Programa sudjelovali putem radnih akcija. Tako je 300 učenika petrinjske Pedagoške gimnazije već u lipnju 1964. godine sudjelovalo „na proizvodnom radu na cesti Petrinja – Glina.“⁶⁷

U svim općinama održavani su masovni opći sabori. U Sisku je 10. lipnja 1964. godine održana druga sjednica Općeg sabora na kojoj je bezrezervno podržana koncepcija razvoja Banije uz konstataciju da se „daljnji razvoj sisačke komune ne može promatrati odvojeno od razvoja njenog šireg gravitacijskog područja.“⁶⁸ Predsjednik Skupštine općine Sisak Milan Tomaško u uvodnom je izlaganju posebno naglasio da je „Sisak neposredno zainteresiran za pravilan razvoj Banije“ te da se radi o jednom „novom pristupu u rješavanju problema nerazvijenog područja.“ Posebno se referirao na činjenicu da se ekspanzija privrednoga razvoja Siska mora osloniti na banijsko područje u pogledu viškova radne snage u poljoprivredi. Naglasak toga dijela izlaganja bio je na potrebi da se iskoriste ti viškovi radne snage, ali u jednoj rečenici on spominje i „mijenjanje strukture stanovništva“ na ovome području. Budući da ovo pitanje nije detaljnije obrazlagao, teško je prosuditi je li mislio samo na uobičajeno očekivane demografske tokove koji se događaju kada razvoj velikih gospodarskih subjekata privlači stanovništvo iz užega i širega okruženja ili je već tada bio svjestan i drugih rizika relativno brzih procesa promjene strukture stanovništva (socijalne, dobne, spolne, obrazovne, nacionalne, vjerske, kulturne i slično). Ove razvojne i demografske promjene će u kasnijim razdobljima razvoja Siska i Banije, uz niz drugih čimbenika, imati značajan utjecaj na usmjeravanje političke i društvene klime prema različitim konfliktima što nije predmetom analize u ovom radu.⁶⁹

66 Članak „Rasprava o dugoročnoj koncepciji razvoja Banije na skupštini mladih odbornika Kotara Sisak“, *Jedinstvo* broj 562 (778), 9. svibnja 1964.

67 Članak „Učenici na izgradnji ceste“, *Jedinstvo*, broj 564 (780), 23. svibnja 1964.

68 Članak „Sisak je neposredno zainteresiran za razvoj Banije“, *Jedinstvo*, broj 567 (783), 13. lipnja 1964. godine.

69 O tome vidi više u (Klasić, 2006).

S obzirom na utvrđenu koncepciju Siska kao središnjega industrijskog, obrazovnog i zdravstvenog centra, Tomaško je izvijestio da se svi predviđeni objekti i projekti koji su predviđeni u Sisku realiziraju po planu. Potvrdio je orijentaciju sisačke privrede na daljnji razvoj crne metalurgije, prerade nafte, kemijsku industriju i poljoprivredu. Uz intenciju završetka započetih investicija u radnim organizacijama predloženo je da se pristupi okrupnjavanju poljoprivrednih zadruga, da se umjesto 15 na području Siska zadrži samo 7 zadruga s naglaskom na brži razvoj stočarstva s obzirom na potrebe mesne industrije u Petrinji. Predloženo je da se poveća opseg obradivih površina za 10 000 jutara što bi do 1970. godine omogućilo proizvodnju od 30 000 svinja i još veće povećanje proizvodnje krupne stoke. U pogledu razvoja društvenoga standarda do 1970. godine bilo je planirano izgraditi 3000 stanova i elektrificirati još 33 sela, dovršiti novi hotel, radnički dom, industrijsku kuhinju, hladnjaču, modernu kinodvoranu, 16 društvenih domova u selima. Potvrdio je orijentaciju da se u Sisku razvijaju školske, kulturne, zdravstvene i druge institucije koje će koristiti stanovnicima cijeloga područja Siska i Banije. Posebno je nabrojao škole drugoga stupnja i stručne škole: Gimnazija, Ekonomsko-upravni školski centar, Kemijska tehnička škola, Centar za metalce s tehničkim školama strojariskog, metalurškog i elektro smjera, Centar za obrazovanje kadrova u zanatstvu i trgovini i Srednju muzičku školu s područnim odjeljenjima. Prva fakultetska institucija u Sisku (Odjel Tehnološkog fakulteta) prema općoj je ocjeni već opravdao svoje osnivanje.

U formiranju Siska kao zdravstvenoga centra regije pristupa se proširenju i izgradnji novih bolničkih kapaciteta: internoga odjela sa 120 kreveta, kirurškoga sa 160, zaraznoga sa 65, ortopedskoga sa 40 i ORL odjela sa 34 kreveta. Predviđeni su radovi na izgradnji mikrorajonskih ambulanti u Sisku, dovršetak dispanzera u Sunji i nekoliko zdravstvenih stanica u selima.

Ovakva dinamika i struktura investicijske izgradnje u narednome sedmogodišnjem razdoblju trebala je utrostručiti bruto proizvod sisačke komune i doći stopu rasta od 12,5 posto godišnje. Za takav poduhvat trebalo je osigurati cca 108 milijardi dinara. Sisačke radne organizacije bi za svoj razvoj mogle osigurati 50 milijardi, a ostatak je trebalo osiguravati od šire društvene zajednice. Očito je to bio dovoljan razlog da se Koncepcija razvoja Banije, koja je predviđala ovakvu koncepciju razvoja Siska, jedinstveno prihvati i podrži, bez obzira na razlike u mišljenjima koje su se već tada pojavljivale na sastancima zatvorenima za javnost.⁷⁰

Razvojnem optimizmu u sisačkoj regiji pridonijela je i vijest o otkriću novih izdašnih izvora nafte i plina (lipanj 1964.). Između Ivanić-Grada i Siska, u šumi Žutica, pronađeno je novo nalazište nafte koje je, uz dvije godine ranije pronađeno plinsko polje Okoli, pobudilo nadu u mogućnost kvalitetnoga skoka u istraživanju i eksploataciji nafte i plina na ovome području. Širenju optimizma pridonijela je i činjenica da je u Sisku u nedjelju 21. lipnja 1964. godine, ujutro u 8 sati, proradila Radio stanica Sisak.

70 O tome vidi u dijelu tekstu gdje se detaljno opisuje tijek sastanka održanoga 17. siječnja 1964.

Sredinom 1964. godine, nakon što je uspješno obavljao dužnost predsjednika Skupštine Kotara Sisak te nakon što je pod njegovim vodstvom razrađena, usvojena i započeta intenzivna realizacija Konceptije razvoja Banije, Dragutin Desput daje ostavku zbog odlaska na novu dužnost poslanika u Saveznom vijeću Savezne skupštine i savjetnika u Izvršnom vijeću Sabora SRH.⁷¹ Na njegovo mjesto je 13. srpnja 1964. godine izabran inž. Milan Tomaško, dotadašnji predsjednik Skupštine općine Sisak. Za novog predsjednika Skupštine općine Sisak je 15. prosinca 1964. godine izabran Ivica Čačić.

U to vrijeme u Hrvatskoj i tadašnjoj Jugoslaviji još ne postoji institucionalni ustroj ni zakonski okvir za poticanje razvoja nedovoljno razvijenih krajeva. Znači da su ovo zaista bila pionirska iskustva u području regionalnoga razvoja i regionalne politike. Zbog toga su pozitivna iskustva i znanja stečena u formuliranju i provođenju „Banijske konceptije“ u narednim godinama korištena kao osnova za uspostavu takvoga zakonskog i institucionalnog okvira u Hrvatskoj.

Institucionalizacija politike razvoja privredno nedovoljno razvijenih područja u Hrvatskoj dogodila se tek u travnju 1966. godine kada je tadašnji Sabor usvojio „Zakon o Republičkom fondu za razvitak privredno nedovoljno razvijenih krajeva“. Tada je „Banijska konceptija“ bila već u trećoj godini provedbe i razumljivo je da su ta iskustva bila dobra osnova za formuliranje tadašnjih zakonskih i institucionalnih aranžmana. Odlukom Izvršnog vijeća Sabora od 2. travnja 1964. godine kao privredno nedovoljno razvijeni krajevi definirani su kotarevi: Gospić, Zadar, Makarska, Dubrovnik, Kordun i Banija te dijelovi Kotara Karlovac i Sisak. Ta odluka potvrđuje opravdanost usvajanja i realizacije „Banijske konceptije“ te predstavlja priznanje da su njezini inicijatori bili u pravu kada su još 1963. godine započeli s radom na izradi takvoga strateškog dokumenta.

No, bez obzira na prilično dobar Plan razvoja Banije i uspostavljen institucionalni ustroj, realizacija nije išla lako i jednostavno. Uz brojne trzavice i poneka protivljenja iz lokalnih okvira sredinom šezdesetih se bitno mijenja opći gospodarski pa i politički kontekst u bivšoj državi. Takozvana Prva privredna reforma, provedena početkom šezdesetih godina, samo je djelomično liberalizirala rad poduzeća i uvela neke elemente decentralizacije političkoga odlučivanja.

Brz razvoj u drugoj polovini pedesetih godina izveo je zemlju iz ruralne zaostalosti i omogućio da u relativno kratkom vremenu dostigne stupanj srednje razvijene i donekle industrijalizirane zemlje. Postupna liberalizacija i decentralizacija gospodarstva i političkoga života uz snažnu vodeću ulogu Saveza komunista stvorile su uvjete za novi tip političkoga života. Politički interesi su se sada snažnije koncentrirali u pojedinim općinama, regijama i republikama i nastala je zapravo trka za dobivanje sve većih koncesija od centralnih vlasti za „svoju općinu, svoj kotar ili svoju republiku.“ Ekonomski je razvoj slabio uz rast deficita u platnoj bilanci. Zbog toga je sredinom 1965. godine poduzet novi val reformskih mjera koje su se odnosile na promjenu politike cijena uz smanjenje državne kontrole, smanjenje carinske zaštite i subvencija izvozu, devalvaciju

71 Dragutin Desput je godinu kasnije, 14. svibnja 1965., izabran za potpredsjednika Izvršnog vijeća Sabora.

valute, promjene poreznoga sustava i tako dalje. Važan dio ovih reformi bila je odluka da se formira Fond za ubrzani razvoj nerazvijenih republika i Kosova (veljača 1965.).

Prijeperi i zastoji u ostvarivanju zacrtanih planova

Gospodarstvo Kotara Sisak relativno se teško prilagođavalo ovim promjenama što je smanjivalo vlastite izvore sredstava za velike investicije koje su bile predviđene „Banijskom koncepcijom“. Pored toga, u banijskim općinama i poduzećima očito nije bilo dovoljno kvalitetnih i stručnih kadrova da brzo i kvalitetno iskoriste mogućnosti koje su im stajale na raspolaganju.

To je bio povod da je 3. ožujka 1965. godine, na inicijativu Dragutina Desputa, sazvana i održana sjednica najodgovornijih funkcionara općina i Kotara Sisak s predstavnicima Izvršnog vijeća Sabora i državnog Zavoda za plan.⁷² Zanimljivo je da Desput u tom trenutku nije imao funkciju na području Kotara, nego je inicirao sastanak iz pozicije saveznoga poslanika. To jasno svjedoči o njegovoj posvećenosti i brizi za ostvarivanje „Banijske koncepcije“, ali i o tome da su očito nastupili zastoji i određeni otpori u provedbi koji zahtijevaju eksternu intervenciju. Način sazivanja i tijek sastanka, koji je održan u „Vili“ na Zibelu, svjedoči i o autoritetu koji je Desput tada uživao. Sjednica je trajala čak deset sati. Sjednici nisu prisustvovali novinari i o njoj nije obaviještena javnost. Zapisnik s toga sastanka nudi brojne intrigantne detalje.⁷³

Uvodno izlaganje o planiranim i izvršenim zadacima u 1964. godini podnio je novi predsjednik Skupštine Kotara Sisak Milan Tomaško. Najvažniji podatak iz opširnoga izlaganja jest da je od planiranih 852 mil. dinara⁷⁴ utrošeno svega 548 milijuna. Nakon prilično mirne diskusije nekoliko predsjednika općina Dragutin Desput intervenira s dramatičnim upozorenjem: „Meni se čini da smo mi u dubokoj krizi što se tiče koncepcije.“ Iza toga precizno konstatira što se nije napravilo i postavlja pitanje: „Da li bi vrijedilo da se preispita realizacija banijskog programa... Ideja je da banijska koncepcija ne može živjeti ako se dogovorene stvari neće poštivati i ako će se praviti istupanja, onda je cijela stvar propala.“⁷⁵ U nastavku diskusije nakon pauze izravno kritizira sudionike sastanka riječima: „Slušam ovdje vašu diskusiju i vidim kako svatko vuče na

72 Na sastanku su sudjelovali: Vanja Vranjican, predsjednik Odbora za društveno planiranje Izvršnog vijeća; Neda Parać, samostalni savjetnik Zavoda za plan NRH; Dragutin Desput, republički poslanik; Milan Nožinić, republički poslanik; inž. Milan Tomaško, predsjednik Skupštine Kotara Sisak; Unkić Hamdija, sekretar Skupštine Kotara Sisak; Simo Krmar, sekretar Kotarskog komiteta SK u Sisku; Stevo Kukić, predsjednik Odbora za provođenje Banijske koncepcije; Duško Raos, direktor Zavoda za analitičko-planske poslove Skupštine Kotara Sisak; Luka Rijetković, predsjednik Privredne komore Kotara Sisak; inž. Olga Miličić, direktor Rafinerije nafte Sisak; Draginja Metikoš, predsjednik Skupštine općine Glina; Dušan Arbutina, predsjednik Skupštine općine Dvor; Stevo Majnarić, predsjednik Skupštine općine Novska; Čedo Vukić, predsjednik Skupštine općine Kostajnica; Živko Juzbašić, predsjednik Skupštine općine Petrinja; Ivica Čačić, predsjednik Skupštine općine Sisak;

73 HR DASK 294, kut. 195., Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka u vezi banijske koncepcije, 3. marta 1965. godine.

74 U ranijim materijalima spominjalo se 825 mil. dinara, pa je moguće da se ovdje radi o pogrešci.

75 HR DASK 294, kut. 195., Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka u vezi banijske koncepcije, 3. marta 1965. godine, str. 18-21.

svoju stranu.⁷⁶ Znakovita je bila i diskusija Vanje Vranjicana, predsjednika Odbora za društveno planiranje Izvršnog vijeća, koji je sudionike podsjetio na značaj „Banijske koncepcije“ u dvama pitanjima. Prvo, da se mora postići „jedinstvenost čitavog područja na realizaciji“ i drugo, da je ona „mobilizirala sve unutrašnje snage.“ Upozorio je da je to drugačije od onoga kako se dotad radilo na razvoju nerazvijenih područja i da je zbog toga Izvršno vijeće Sabora tu koncepciju usvojilo i preporučilo drugim krajevima da učine slično. Izgleda da je upravo taj pionirski status koncepcije bio dodatni razlog da se sa svih razina podupre njezina realizacija i da se spriječe mogući otpori.

Jedno od prijepornih pitanja bilo je ulaganje poduzeća u razvoj vlastitih kadrova i kadrova koji će nositi budući rast proizvodnje. Desput je izravno govorio o potrebi da privreda uloži sredstva za kadrove koji su joj potrebni misleći na ulaganja u izgradnju i rad škola drugoga stupnja. Na tom tragu je Željezara Sisak ulagala sredstva u Centar za metalce. S obzirom na to da je Rafinerija baš u to vrijeme bila u fazi najvećih investicija, direktorica Rafinerije Sisak Olga Miličić upozoravala je da se „treba voditi računa i o tome koliko možemo opteretiti radnu organizaciju“ te da je Rafinerija „dok je mogla, dala je maksimum u svojim mogućnostima, ako će situacija sutra biti bolja, ona će opet dati.“

Tijekom 1965. godine ostvareni su brojni dobri rezultati u realizaciji „Banijske koncepcije“, a ostvareni su i neki vrlo dobri poslovni pothvati i rezultati u poduzećima sisačkoga kotara. Tako je na primjer sisačka Rafinerija ostvarila najveću proizvodnju od svih tadašnjih jugoslavenskih rafinerija od preko milijun tona prerađene nafte. Za dovršenje tvornice „Gavrilović“ odobreno je 539 milijuna dinara bankarskoga kredita. Sredstva su bila namijenjena za nabavku opreme iz uvoza i dovršenje glavne hale. Već tada je „Gavrilović“ izvezio robu u 17 zemalja Europe, Sjeverne Amerike i Afrike. Donesena je odluka o osnivanju Centra za obrazovanje kadrova u mesnoj industriji sa sjedištem u „Gavriloviću“ u Petrinji. Odluku su podržali i predstavnici drugih mesnih industrija posebno „Sljeme“, „Vajda-eksport“ i „Belje“. Pripremljena je i uskoro obavljena elektrifikacija pruge Sisak – Zagreb.

Tih godina mnogo je sastanaka u Sisku i Petrinji održano na temu protivljenja izgradnji tvornice celuloze u Karlovcu jer bi se time zagadila voda u rijeci Kupi. Posebno bi bili ugroženi Sisak i „Gavrilović“ koji su pitku vodu dobivali zahvatima na rijeci Kupi. Sredinom ožujka 1965. Kotar Sisak je opet posjetila delegacija Zagreba radi dogovora o razvoju poljoprivredne proizvodnje za potrebe zagrebačkoga tržišta. Osnovan je i poseban zajednički koordinacijski odbor čiji je zadatak bio razraditi koncepciju razvoja poljoprivrede u funkciji snabdijevanja grada Zagreba. Sisački Vodovod je te godine izgradio novih 1663 metra vodovodne i 358 metara kanalizacijske mreže.

Od 1960. do 1963. godine izgrađeno je 365 novih stanova za ratne vojne invalide i sudionike NOR-a, a 1964. je započeta gradnja još 163 stana. Započeta je gradnja spomenika u Jasenovcu čiji je projektant bio prof. inž. arh. Bogdan Bogdanović. Prihvaćen je prijedlog posavskih sela da se izgradi dalekovod prema lijevoj obali Save čime bi se

76 HR DASK 294, kut. 195., Skupština Kotara Sisak, Zapisnik sa sastanka u vezi banijske koncepcije, 3. marta 1965. godine, str. 39.

stvorili preduvjeti za elektrifikaciju u tom dijelu Siska. Autobusna poduzeća na području Kotara prevezla su rekordan broj putnika, više od 3 milijuna. Sredinom srpnja 1965. godine snimljeni su posljednji kadrovi dokumentarnoga filma o Sisku pod nazivom „Nedovršena monografija“ za koji je scenarij napisao Napoleon Verikios, a snimio ga je Slavko Zalar. Nakon tri godine gradnje otvoren je hotel „Panonija“. U Petrinji je organizirana veoma uspješna Prva jugoslavenska izložba gastronomije i kulinarnstva (PIGIK). Krajem godine otvorene su novoizgrađene moderne ceste Petrinja – Glina i Dvor – Kostajnica.

Neposredni rezultati ostvarivanja „Banijske koncepcije“

Izravni rezultati dvogodišnjega provođenja „Banijske koncepcije“ rezimirani su na 3. sjednici Općeg sabora Kotara Sisak koja je održana 20. studenoga 1965. godine. Sjednica je započela u Glini, a nastavila se isti dan u Kostajnici. U zaključcima su taksonomski pobrojani najvažniji završeni projekti:

„Prvo, dovršena je moderna Pamučna predionica u Glini, pristupilo se modernizaciji Tvornice trikotaže „Pounje“ Kostajnica, završena je rekonstrukcija DIP – Pogon Majur, započela je rekonstrukcija DIP Dvor, izvršena je modernizacija tvornice metalnih proizvoda „Kozara“ u Novskoj.

Drugo, asfaltirano je 63 km cesta (Bosanski Novi – Dvor – Kostajnica, Glina – Petrinja i Novska – Jasenovac.

Treće, izgrađeno je 150 km 10 kV dalekovoda, 180 km niskonaponske mreže, 57 trafostanica i elektrificirana su 57 naselja.

Četvrto, dovršena su tri zdravstvena objekta u Dvoru, Kostajnici i Petrinji.

Peto, izgrađeno je, dograđeno ili adaptirano 15 školskih objekata i 20 stanova za prosvjetne radnike.

Šesto, izgrađeno je 150 stanova za porodice bivših boraca koji su stanovali u ratnim bajtama.⁷⁷

Na istoj su sjednici određeni prioriteti za 1966. godinu:

„1. Dovršiti modernizaciju ceste Kostajnica – Petrinja – Žažina.

2. Nastaviti s izgradnjom stambenih zgrada porodica koje stanuju u ratnim bajtama.

3. Pronaći mogućnost izgradnje spomen objekta u znak sjećanja na žrtve fašističkog terora u Glinskoj crkvi 1941. godine.

4. Dovršiti i nastaviti sve započete akcije u privredi, školstvu i zdravstvu.

5. Nastaviti s izgradnjom objekata za srednje i stručno školstvo i zdravstvenih kapaciteta u Sisku.“

Budući da se pojavio problem manjka izvora sredstava za ovako ambiciozne planove, Sabor Kotara Sisak pozvao je sve radne organizacije Banije i Siska da sudjeluju svojim sredstvima u financiranju projekata. Prema navedenim zaključcima, uz pret-

77 HR DASK 294, kut. 195., Zaključci III. sjednice Sabora Kotara Sisak od 20. novembra 1965. godine.

postavku da privreda Banije i Siska izdvoji 3 posto ostatka dohotka, mogao bi se formirati iznos od 240 milijuna dinara što bi osiguralo realizaciju planova. Pozvan je i Sabor SRH da radi sigurnosti i stabilnosti provođenja Programa utvrdi stalna sredstva i izvore financiranja dugoročne koncepcije razvoja Banije.

Na sjednici Skupštine Kotara Sisak (15. listopada 1965.) dio zaključaka koji se odnosi na učešće SR Hrvatske dodatno je preciziran. U najviše prioritete uvršteni su cesta Kostajnica – Petrinja, Odjel za kirurgiju Opće bolnice u Sisku i bolnički paviljon bolnice za TBC pluća u Petrinji.

Odaziv poduzeća da svojim učešćem izravno pomognu ostvarivanje „Banijske koncepcije“ bio je skoro stopostotan. Skoro sve radne organizacije su na svojim organima upravljanja donijele odluke o učešću u financiranju koncepcije razvoja Banije. Neke radne organizacije, poput Željezare, u odluci su eksplicitno navele da prihvaćaju sufinanciranje izgradnje ceste Kostajnica – Petrinja – Žažina,⁷⁸ a druge su donosile odluke o iznosima bez specificiranja projekata.

Unatoč svim prijemima, zastojeima i otporima kao i teškoćama s kojima je bilo suočeno tadašnje društvo i gospodarstvo, nakon šest godina (1970.) mogli su se ipak zbrajati i konkretni rezultati provođenja „Banijske koncepcije“. Navodim samo neke najvažnije:

- Modernizirano je i asfaltirano 158 km cesta – ostalih 75 km u naredne dvije godine.
- Izgrađeni su novi mostovi: preko Une u Kostajnici, na Kupi kod Pokupskog, na cesti Petrinja – Glina, rekonstrukcija na cesti Petrinja – Žažina.
- 80 % naselja povezano je autobusnim linijama – omogućene su dnevne migracije.
- Završena je elektrifikacija svih naselja.
- Započeta je modernizacija PTT prometa.
- Izgrađeni su brojni vodovodi.
- Izgrađeno je 16 osnovnih škola i preko 30 stanova za nastavnike.
- Izgrađena je jedna srednja škola u Sisku.
- Izgrađeno je šest domova zdravlja i zdravstvenih ambulanti, novi odjeli u bolnicama u Sisku i Petrinji.
- Započeto je istraživanje potencijalnih rezervi rudnih i mineralnih bogatstava, ali nikada nije završeno zbog nedostatka novca.
- Kroz „vezani razvoj“ otvoreni su brojni industrijski pogoni.
- Dovršena je izgradnja brojnih industrijskih pogona: MI Gavrilović, DIP Dvor, DIP Majur, Predionica Glina, Tvornica trikotaže u Kostajnici...
- Izvršena je zamjena ratnih bajti (oko 900 novih stambenih jedinica) itd.

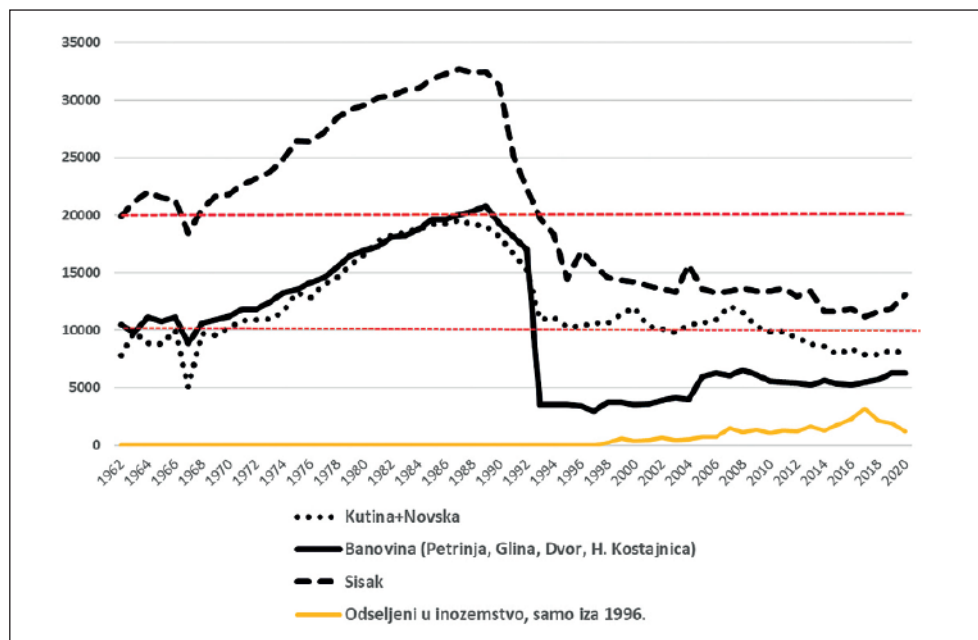
⁷⁸ Kasnije je ta cesta nazvana „Banijska magistrala“, a imala je dvostruko značenje: prvo, povezivanje i unutarnja kohezija prostora Banije, i drugo, njezinom izgradnjom Petrinja je prvi put u povijesti dobila relativno kvalitetnu izravnu prometnu vezu sa Zagrebom.

Veoma je teško ili gotovo nemoguće izolirati rezultate razvoja na nekom području koji su rezultat realizacije samo jednoga razvojnog dokumenta. Ali u ovom je slučaju moguće sasvim pouzdano zaključiti da su realizacijom Sedmogodišnjega plana 1963. – 1970., ili kako se kasnije nazivao „Banijska koncepcija“, na području današnje Sisačko-moslavačke županije, odnosno nekadašnjega Kotara Sisak, stvorene sve bitne pretpostavke za dugoročnu visoku stopu rasta.

Svaki prostor ima svoje specifične resurse, specifičan lokalni kapital i u kombinaciji svega toga stanovništvu nudi bolje ili lošije uvjete života, ekonomsku i socijalnu sigurnost. Za kvantitativno mjerenje tih uvjeta i životnih povoljnosti u nekom prostoru možemo koristiti različite indikatore. Jedan od najboljih indikatora za tu vrstu mjerenja je broj novootvorenih radnih mjesta odnosno broj zaposlenih. Oni prostori u kojima postoji sposobnost generiranja novih, pogotovo kvalitetnih radnih mjesta za mlade i obrazovane ljude, imaju privlačnu snagu za useljavanje i zadržavanje stanovništva i obrnuto. Prostori u kojima ta sposobnost ne postoji nisu u stanju osigurati prvi i osnovni životni uvjet, pa ljudi iz takvih prostora u pravilu iseljavaju.

Kakvo je bilo mjesto i uloga sedmogodišnjeg plana Kotara Sisak (1963. – 1970.), vrlo dobro ilustrira sljedeći grafikon na kojem je prikazano kretanje zaposlenosti na prostoru današnje Sisačko-moslavačke županije koja uglavnom obuhvaća prostor nekadašnjega Kotara Sisak. (Čavrak, 2022).

Grafikon 1. Zaposlenost u Sisku i Banovini 1962. – 2020.

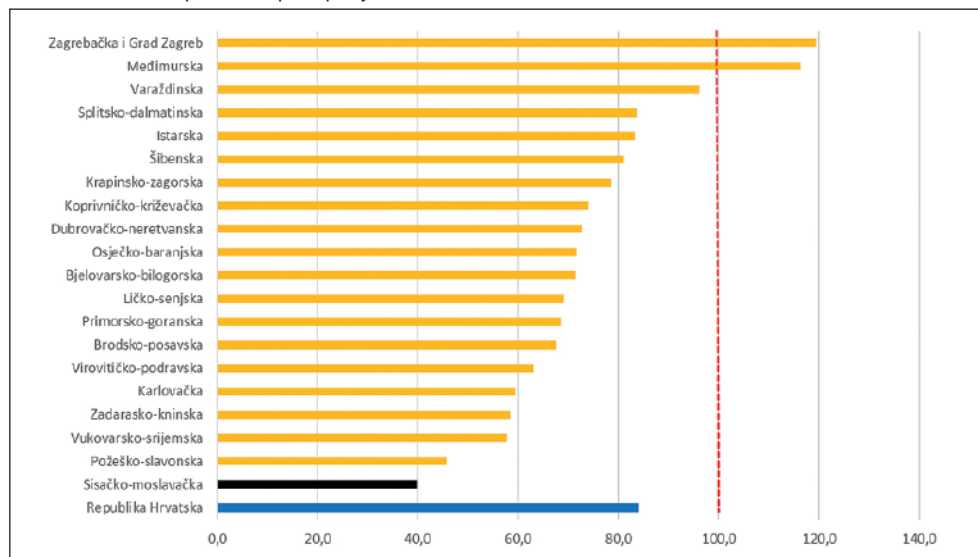
Izvor: DZS, različite publikacije o zaposlenosti po godinama. Autorova izrada grafikona.

Na grafikonu je prikazana dugogodišnja vremenska serija podataka o zaposlenima u pravnim osobama (1962. – 2020.) na području Sisačko-moslavačke županije (odnosno bivšega Kotara Sisak). Svi su podatci svedeni na aktualno područje županije. Na grafikonu su prikazane skupine podataka prema pojedinim homogenijim područjima županije. Posebno su prikazani podatci za grad Sisak, posebno za Banovinu (Petrinja, Glina, Dvor, Hrvatska Kostajnica) i posebno za moslavački dio županije (Kutina, Novska).

Oblik krivulja sasvim jasno pokazuje da je iznimno visok porast zaposlenosti započeo već u razdoblju provođenja navedene Konceptije i da je zaposlenost snažno nastavila rasti iza 1968. godine. Prosječno je **godišnji prirast zaposlenosti na području Sisačko-moslavačke** županije iznosio u cijelom ovom vremenskom razdoblju više od 1500 novozaposlenih godišnje. Porast je bio sličan u svim dijelovima županije, pa nema osnove za zaključak o preferiranju jednoga dijela prostora nasuprot drugomu.

U podlozi ekonomskoga rasta su brojni čimbenici, ali ekonomska teorija se nedvojbeno slaže da su investicije jedan od najvažnijih. Zbog toga su investicije varijabla u svim modelima ekonomskoga rasta. I zbog toga se može zaključiti da je snažan investicijski val u nekadašnjem Kotaru Sisak realiziran u prvoj polovini 1960-ih godina bio najvažnija poluga dugogodišnjega visokog rasta proizvodnje, zaposlenosti i dohotka na ovom području. Rezultat toga investicijskog vala je izgradnja gotovo svih industrijskih i privrednih pogona i objekata i gotovo svih objekata u području javnih usluga i infrastrukture na području nekadašnjega Kotara odnosno današnje Sisačko-moslavačke županije koji su činili gospodarsku i društvenu strukturu ovoga prostora u dugom vremenskom razdoblju.

Grafikon 2. Indeks zaposlenosti po županijama 1990. – 2020. (1990 = 100)

Izvor: Zaposlenost i plaće 1995., Dokumentacija 1006, Godina 1996., Zagreb, 1997. i Zaposlenost – pregled po županijama, DZS, Obrada V. Čavrak.

U ovome konkretnom slučaju to je bilo moguće postići jer se prvotni sedmogodišnji plan provodio u kombinaciji političke podrške i visokoga stupnja posvećenosti svih relevantnih aktera njegovoj realizaciji. To je omogućilo maksimalnu mobilizaciju internih investicijskih resursa, čak i izravno financijsko učešće poduzeća i građana koje je bilo snažno podržano eksternim resursima odnosno izravnom investicijskom potporom države. Budući da je navedena koncepcija bila originalna i nova te prva s takvim sadržajem i metodologijom na području bivše države, političkim je čimbenicima bilo stalo do toga da ovaj svojevrsni pilot-projekt razvoja nerazvijenih uspije. Zato su bili spremni pružiti svu potrebnu podršku, a o čemu svjedoče i brojne diskusije onodobnih republičkih dužnosnika na sastancima zatvorenima za javnost koji su u ovom radu prvi put javno prezentirani.

Koliko su investicije važan čimbenik gospodarskoga rasta zorno ilustrira Grafikon 2. koji prikazuje rast zaposlenosti na prostoru Sisačko-moslavačke županije nakon Domovinskoga rata i tranzicije. U tom razdoblju nastupilo je vrijeme dezinvestiranja, pada proizvodnje i razdoblje nestanka najvećih proizvodnih i gospodarskih objekata koji su izgrađeni šezdesetih godina prošloga stoljeća i koji su činili temelj gospodarske strukture toga prostora.

Na Grafikonu 2. prikazan je indeks promjene zaposlenosti po županijama (1990 = 100). Razvidno je da je zaposlenost u Sisačko-moslavačkoj županiji 2020. godine bila na razini 40 posto razine iz 1990. godine i da je to najniža razina od svih hrvatskih županija. Vrijednost ovoga prikaza je u dočaravanju povijesne dimenzije ekonomskoga razvoja ovoga prostora, a za dublje analize i traženje svih uzroka takvih kretanja potrebno je provesti nova istraživanja.

Zaključci

Važnost dokumenta o sedmogodišnjem razvoju Kotara Sisak u razdoblju od 1964. do 1970. godine čiji se prostorni obuhvat poklapa s prostorom današnje Sisačko-moslavačke županije, a kojega se kolokvijalno nazivalo „Banijska koncepcija“ jest višestruka i povijesna ne samo za područje tadašnjega Kotara nego i šire. Bio je to prvi takav strateški dokument u bivšoj državi, pa se može govoriti o pilot-projektu razvoja nerazvijenih krajeva. Pozitivna i negativna iskustva bila su temelj za formuliranje politike i prakse razvoja drugih nerazvijenih krajeva, donošenje zakonske regulative i državnoga institucionalnog okvira do čega je došlo tek tri godine kasnije u odnosu na godinu donošenja „Banijske koncepcije“.

Uspješna realizacija projekata i planova koji su ovim dokumentom predviđeni ubrzala je gospodarski, ali i društveni razvoj Siska i Kotara. Gledajući komparativno-povijesno, to je bilo najintenzivnije razvojno razdoblje u kojemu je stvoren moderan gospodarski profil Siska kao industrijskoga centra te gospodarski i društveni profil svih općina tadašnjega Kotara. Gotovo da nema industrijskoga pogona ili značajnijega objekta u području zdravstva, obrazovanja, kulture, sporta, stanovanja i drugih područja, a koji nije izgrađen upravo u ovome razdoblju ili koji nije obuhvaćen ovom Koncepcijom. Proizvodno-industrijski i objekti društvenoga standarda građeni su pre-

ma konsenzualno prihvaćenome planu u svim općinama, pa tako i u Sisku kao kotarskom središtu, zbog čega je zapravo neopravdano tu Konceptiju zvati samo „Banijska“.

Način donošenja toga planskog dokumenta u vrijeme kada nisu postojala slična iskustva čak ni u svijetu posebno je važan i instruktivan. Demokratičnost i inkluzivnost te visok stupanj interakcije s različitim znanstvenim institucijama i stručnjacima može biti ogledni primjer čak i u suvremeno doba. Posebno je zanimljivo da je ideja o potrebi donošenja takvoga strateškog dokumenta o razvoju nerazvijenih područja potekla „odozdo“ što tek danas postaje standard. Regionalnoj politici se uobičajeno (i danas) prečesto pristupa „odozgo“ što daje slabe rezultate. Budući da se radilo o originalnom i pionirskom pristupu, ideja i postupak donošenja privukli su pozornost hrvatske stručne javnosti, ali i političke elite, pa je dokument prihvatila tadašnja Vlada s preporukom da ga slijede i druga nerazvijena područja.

Uz pozitivna iskustva i neosporne rezultate proces usvajanja dokumenta kao i njegova realizacija su zbog iznimno velikih i dinamičnih promjena u prostoru izazivali i različite prijemore, pa i otpore. To se naročito očitovalo u trenucima donošenja odluka o tome kamo će se alocirati sredstva za ulaganja dobivena od Republike odnosno koliko će vlastitih sredstava koja općina uložiti u pojedine objekte. Zahvaljujući onodobnoj snažnoj političkoj moći organizacije Saveza komunista, ti su otpori tada prevladavani političkim utjecajem. Međutim, u kasnijim razvojnim etapama dolazi do promjene političke moći i utjecaja, pa su se i različiti prijemori i otpori koji su se tada inicijalno pojavili manifestirali u različitim formama i drugačijem intenzitetu. Taj aspekt zahtijeva daljnja dubinska istraživanja što nije bio predmet ovoga rada.

Summary

Economic Development of the Sisak District 1960 – 1970 and the Banija Concept

UDK: 330.34:94(497.527) "1960/1970"
316.334.52(497.527)"1960/1970"

At the beginning of the 1960s, the Banija (Banovina)⁷⁹ Region was confronted with delayed post-war reconstruction and a high level of underdevelopment. In accordance with the applicable constitutional rights, there was an initiative to hold a General Assembly of the Sisak District with the aim of elaborating and implementing a seven-year-old strategy for the development of Sisak and Banija. The territory of the former Sisak District largely overlaps with the territory of the current Sisačko-moslavačka

⁷⁹ The term 'Banija' is used in this treatise because it was common for the period described in the treatise. The term 'Banovina' was never mentioned in documents and publications from this period. Since contemporary linguists do not prefer either form, it is correct and justified to use the term 'Banija' in the context of this topic.

County. The biggest difference was that for a few years the District included the area of Ivanić Grad.

The parliament, which was attended by 288 people, was held in Petrinja in 1963 and the strategy was adopted in 1964 after extensive discussion in the municipalities. It was an interesting and, for the time, instructive example of how a development strategy was developed from the bottom-up with mass participation in the public discussion with over a thousand people from all municipalities (Dvor, Kostajnica, Novska, Glina, Petrinja, Ivanić Grad, Kutina and Sisak). The strategic document was first approved in the District Assembly in Sisak and then in the session of the Executive Council and the Parliament. The order of adoption of a document is also interesting because it contradicts the usual image of former dictatorial regimes that rule exclusively from the top-down.

The document on the long-term concept for the development of Banija was later colloquially referred to as the Banija Concept. In addition to the basic development concept, the document also regulated a special institutional structure for its implementation, so that the Banija Development Fund was established. In a way, this fund was the forerunner of the state fund for the development of underdeveloped regions, which was established three years later. A detailed financial and implementation schedule was drawn up for each development area. It was actually a pilot project for the development of underdeveloped areas in the former state. Interestingly, there was no such model in the world, because until then economic science and practice did not deal with regional development and the problem of territorial differences in development. It was not until the early 1960s that the first initiatives and the first scientific and professional publications appeared worldwide.

Although there were no comparable models, the results of this strategy exceeded the expectations of those involved, despite numerous obstacles and difficulties. This article analyzes the circumstances under which the Banija concept was adopted and implemented. The institutional organization and the organization of the implementation are analyzed, with special attention to the specific funding opportunities in which many citizens and companies from the Sisak and Banija Region were involved. The most important obstacles and difficulties and the way they were overcome along the fundamental achievements that had a long-term impact on the economic and social development of Sisak and Banija, i.e. the Sisak-Moslavina County of that time, are shown.

The period of economic and social development of Sisak District from 1963 to 1970 decisively shaped the economic profile of Sisak and the entire region for the following decades. The high growth rate of production, employment, income and investment was followed by the first signs of conflict between the municipalities of Sisak and Banija and between different centres of power, especially in Sisak. Although the political situation and social relations were presented to the public as harmonious, opposing ideas and concepts were openly presented, especially in the meetings without the presence of the public and the press. During the above-mentioned period, there were no open and public international disputes, even though some discussions about the schedule of municipal investments suggested otherwise. Questions of international relations as political

issues emerge at the end of this period and at the beginning of the 1970s, triggered by the general climate of the social and political movement known as the Croatian Spring. The development of the name of the development plan for the Sisak District should also be seen in this context. In the beginning it is neutral – ‘a seven-year plan of development’. At the stage of distributing money for investments and determining investment obligations, the plan very quickly became the Banija Concept, meaning that it was aimed at the development of Banija and not Sisak, which was incorrect judging by the content of the Plan and the number of facilities built in the Sisak area. Many economic facilities were built under the plan, as well as health, educational, cultural and other public service facilities. The implementation of this programme drastically changed the economic image of Sisak and all municipalities in Banija.

However, the symbolic use of the name was used as a form of metalanguage in communication at the time, without the participants having to fear possible political consequences due to differing opinions.

The article is based on archival sources found in the State Archives in Sisak (Fonds HR DASK 294, Sisak District Assembly), as well as on various secondary sources, publications and journals (Jedinstvo⁸⁰).

Keywords: Sisak, Banija, regional development, development of the underdeveloped, the Banija Concept

Izvori:

HR-DASK-294 Skupština Kotara Sisak, Državni arhiv u Sisku.

List *Jedinstvo*, različiti brojevi godišta 1961. – 1965.

Službeni list SFRJ br. 12/62.

Literatura:

Čavrak, V. 2022. Povijesni pregled strategija razvoja Siska i Banije/Banovine, u *Društvena i gospodarska revitalizacija Siska i Banije/Banovine*. Ur. Čavrak, V. Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 1-34.

Klasić, H. 2006. *Hrvatsko proljeće u Sisku*. Srednja Europa. Zagreb.

Mrkalj, I. 2015. Što je socijalizam dao Glini. *Novosti*, 14. travnja 2015. <https://www.portalnovosti.com/sto-je-socijalizam-dao-glini> (pristupljeno 17. 6. 2024.)

Šustić, I. 1997. Organi državne vlasti i lokalne samouprave na području Siska 1945 – 1974. *Arhivski vjesnik*, god. 40 (1977). 225-246. Državni arhiv u Zagrebu.

80 The first number came out on November 17, 1945. It is less known that its predecessor was Sisački list I, which were issued once a month. One of the first editors was a university professor, Dr. Mate Hraste, who was later replaced by Dr. Marijan Kolak.